

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 25 MEI 1960 - No. 2236

Reisdeviezen

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Bagage- en ongevallenverzekeringen

Interuniversitair Instituut voor Sociaal Onderzoek i.o.
roept sollicitanten op voor de vervulling van de functie van

DIRECTEUR - SECRETARIS

In aanmerking komen afgestudeerde academici, die gedurende een aantal jaren in het sociaal onderzoek ervaring opdeden. De voorkeur wordt gegeven aan een gepromoveerde.

De benoeming zal geschieden in de rang van wetenschappelijk hoofdambtenaar (salarisgrenzen f. 1074,99 en f. 1308,69, incl. huurcompensatie).

Uitvoerige sollicitaties vóór 15 juni 1960 te richten aan Prof. Dr. J. A. A. van Doorn, p/a Nieuwe Hoogstraat 17, Amsterdam-C.

Wanted for small Production Office of American Company at The Hague

"OFFICE MAN"

His job will consist of analysing production reports and he will in the future be an assistant of the managing director.

Fluent command of the English language required.

Some knowledge of office administration.

Age not over thirty.

Full particulars in handwriting und number E.-S.B. 8-1, postbus 42, Schiedam.

wettelijke aansprakelijkheids- verzekering

condities gebaseerd op meer
dan 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0.60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaft van redenen te weigeren.

Overschatting van de betekenis der statistiek?

In zijn op 29 maart jl. voor de Statistische Dag van de Vereniging voor Statistiek gehouden lezing ¹⁾, getiteld „Orde, wanorde en statistiek”, roerde Dr. O. ten Have de belangrijke en actuele vraag aan van de positie van de statistiek in het huidige overheidsbeleid. Dat deze positie een belangrijke is, als gevolg van het ordenend ingrijpen dat in het huidige tijdsbestek op zo grote schaal plaatsvindt, is buiten kijf. Men kan zelfs stellen, zoals Dr. ten Have het deed in zijn lezing, dat de primaire taak van de statistiek is het dienstbaar zijn aan dit planmatig handelen. Bij dit planmatig handelen moet de mens beslissingen nemen voor de toekomst, waarvan hij onmogelijk alle consequenties kan overzien. Dit brengt risico's mee, die door geen enkele statisticus, hoe knap ook, kunnen worden teniet gedaan. Bijv.: de natuur speelt ons parten door goed of slecht weer, overstromingsrampen etc. De politieke ontwikkeling is zeer onoverzichtelijk: het Korea-effect was onmogelijk te voorspellen. Bij het ontstaan van de E.G.K.S. heeft niet één van de zeer capabele deskundigen die zich met de raming van het toekomstig kolenvverbruik bezighielden, de structuurverandering in de energievoorziening en de daarop gevolgde kolencrisis kunnen voorzien. De raming van de grootte van het toekomstig autopark is een ander notoir voorbeeld waarbij uit de ramingen eigenlijk alleen maar de conclusie kan worden getrokken dat de toekomstige ontwikkeling binnen zeer wijde grenzen kan variëren. Moeten er daarom maar geen prognoses worden gemaakt? Dat zeker niet! Het zich bezinnen op de cijfers en het aangeven van de — dikwijls zeer ruime — grenzen waarbinnen de toekomstige ontwikkeling zich zal afspelen, is een noodzakelijke voorwaarde voor een verantwoord beleid. Wel moet echter steeds bedacht worden dat de statisticus niet meer kan doen dan de kwantitatieve wetmatigheden, die hij in het verleden waarnam, op de toekomst te projecteren, daarbij veronderstellingen makend omtrent de voorwaarden die hij meent in de toekomst aanwezig te zullen zijn (geen oorlog, geen overstromingen, „normaal weer” etc.).

Een juist besef van dit karakter van statistische voorspellingen is noodzakelijk. In de praktijk is echter enerzijds de statisticus geneigd de zekerheid van zijn op het verleden steunende projecties te overschatten, terwijl ander-

zijds degenen die voor het handelen verantwoordelijkheid dragen een zekerheid uit de statistiek zoeken te verkrijgen die niet bestaat. Zo komt men dan tot een overschatting van de betekenis van de statistiek die bijv. tot de vreemde uitspraak leidt: „beter een slecht cijfer dan geen cijfer”. Het is op deze overschatting van de betekenis van de statistiek voor de voorspelling van toekomstige ontwikkelingen, dat Dr. ten Have in zijn lezing sterk de nadruk legde. Men moet het wel met hem eens zijn dat er op dit terrein inderdaad wel enige reden tot ongerustheid bestaat. Zowel bij de statistici als bij degenen die voor het beleid verantwoordelijk zijn bestaat veelal geen of een onduidelijk inzicht in de wezenlijke problemen waar het bij statistische projecties om gaat. Men kan zich in dit verband bijv. afvragen in hoeverre sommige verfijnde econometrische voorspellingsmethoden zinvol zijn. Wanneer men een technisch perfectionisme nastreeft bij zijn voorspellingsproblemen kan dit de statisticus wellicht een gevoel van tevredenheid geven omdat hij een ingewikkelde statistische toer heeft volbracht, maar het gevaar is allerminst denkbeeldig dat door deze concentratie op de statistische techniek de werkelijke voorspellingsproblemen die bestaan in de aanwezigheid van grote onzekerheden — en die verregaande statistische verfijningen in vele gevallen zinledig maken — over het hoofd worden gezien. In wezen betekent deze concentratie op de voorspellingstechniek meestal een overschatting van de mate van bepaalbaarheid van het economisch gebeuren. Prof. Goudriaan heeft, destijds al met klem — in zijn „Economie in zestien bladzijden” —, gewaarschuwd tegen deze, voor de statisticus zo gevaarlijke, beroepsziekte die zijn productief vermogen zeer nadelig beïnvloedt en op onjuiste wijze richt.

Wat is nu de conclusie voor degenen die zich met de bepaling van het beleid bezig houden? Met Dr. ten Have menen wij dat zij van de statistiek niet moeten verlangen wat deze niet kan geven. Zij zullen het onvermijdelijke risico dat verbonden is aan het handelen in onzekere situaties zelf dienen te dragen en niet moeten trachten de verantwoordelijkheid hiervoor op de statisticus af te wentelen. Op deze wijze blijft de statistiek wat zij is: een nuttig en onmisbaar hulpmiddel bij de vele en ingewikkelde beslissingen voor de toekomst — met dikwijls enorme draagwijdte — die op maatschappelijk en economisch terrein moeten worden genomen.

Rotterdam.

E. KAPTEIN.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Overschatting van de betekenis der statistiek?, door Drs. E. Kaptein	543	De huidige stand van zaken met betrekking tot de administratieve automatisering (III), door H. Reinoud	555
Het Sino-Sowjet economisch offensief, door Drs. J. H. Lubbers	544	Vervoersproblemen in Nederland, door H. H. Horsting	557
Premissen voor overleg tussen spaarbanken, door Dr. W. J. van de Woestijne	547	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	559
De landbouw in het noorden des lands, door Ir. J. D. Dorgelo	551		

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Van deputte; A. J. Vlerick.

Het zgn. Sino-Sowjet economisch offensief bezit, in een periode van „peaceful co-existence”, een stijgende actualiteit. Men kan zich overigens afvragen, of hier eigenlijk wel van een uitdaging door het Sowjetblok aan het Westen sprake is. Inderdaad kan bijv. de hulp, die tot nu toe door dit blok verleend is aan minder ontwikkelde landen, niet in de schaduw staan bij wat de Verenigde Staten en andere Westerse naties op dit gebied hebben verricht. De internationale handel van het Sowjetblok is in het totale wereldhandelsverkeer slechts van bescheiden omvang. De snelle economische groei van het blok heeft, op langere termijn gezien, eveneens niet het onrustbarende karakter, dat sommigen eraan willen toekennen. Toch houdt het Sino-Sowjet economisch offensief gevaren voor het Westen in, in het kort neerkomend op een voortgaande militaire dreiging en een politieke penetratie, vooral in de minder ontwikkelde gebieden; voorts ook een uitdaging, maar dan een andere dan door de Sowjetleiders wordt bedoeld: in plaats van de aangeboden economische wedloop te accepteren, moeten de Westerse naties waar maken, dat begrippen als welvaart en vooruitgang méér inhouden dan bepaalde productiecijfers per hoofd der bevolking.

Het Sino - Sowjet economisch offensief

Reeds geruime tijd is de uitdrukking „Sino-Sowjet economisch offensief” gangbare munt, vooral in Amerikaanse publikaties over de Oost-West problemen. De heer Chroestsjov laat niet af, binnen en buiten eigen kring te verkondigen, dat hij met het Westen een economische wedloop is begonnen. Thans echter heeft „The Financial Times” achter dit alles een vraagteken geplaatst, en in twijfel getrokken of er wel van een uitdaging door de Sowjets sprake is ¹⁾. Dat het nationaal produkt in de Sowjet-Unie sneller groeit dan in de Verenigde Staten is, aldus dit blad, uit het oogpunt der Oost-West tegenstelling niet relevant. Militair gesproken kunnen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie elkaar vele malen aan. Een export-offensief der Sowjets ligt niet in de verwachting; zou overigens nog niet onwelkom zijn mits vergezeld van eveneens stijgende Sowjet-importen. Beide partijen zijn in staat, de hulp aan minder ontwikkelde gebieden belangrijk te verhogen zonder dat de eigen economische groei in het geding komt; deze gebieden zijn van hun kant niet in vergelijkende groeicijfers van Amerikanen en Russen geïnteresseerd; wel in het verschil in levensstandaard tussen beide. De werkelijke communistische uitdaging in de minder ontwikkelde gebieden is veeleer gelegen in de vraag of deze gebieden zich economisch snel zullen kunnen ontwikkelen zonder naar communistische methoden te grijpen. Een dergelijke, typisch Britse en dus nogal ontnuchterende, positiekeuze vraagt om verificatie. Wat zijn de feiten van het Sino-Sowjet economisch offensief?

Economische penetraties.

Het meest spectaculaire onderdeel van het offensief wordt, zoals bekend, gevormd door kredietverlening op lange termijn aan minder ontwikkelde landen, tegen aantrekkelijke voorwaarden. Het totaal bedrag der door het communistische blok per 30 juni 1959 afgesloten bijstandsakkoorden (incl. militaire hulp) beliep ruim \$ 2,7 mrd. (men zie tabel 1). Houdt men voorts rekening met sindsdien nog afgesloten soortgelijke akkoorden met Guinea (\$ 35 mln.), India (\$ 400 mln.), Indonesië (\$ 250 mln.) en volledigheidshalve Finland (\$ 125 mln.), dan resulteert een totaal

van rond \$ 3,5 mrd. Dit bedrag is groot zonder indrukwekkend te zijn, immers:

a) de Amerikaanse economische hulp aan het totaal der betreffende landen was per 30 juni 1959 ongeveer tweemaal zo groot, en bedroeg inclusief de hulp aan andere dan de opgesomde landen zelfs ruim \$ 10 mrd. ²⁾;

b) voor het huidige bedrag der Sowjet-bijstand ad rond \$ 3,5 mrd. is geen vergelijkend Amerikaans cijfer beschikbaar; genoemd bedrag is echter rondweg even groot als de hulp, welke de Britse Regering na de oorlog aan de minder ontwikkelde gebieden heeft verschaft ³⁾. Bij dit alles zijn dan nog de omvangrijke Westerse particuliere investeringen in de minder ontwikkelde landen buiten beschouwing gebleven;

c) het Sowjet-totaal heeft betrekking op nominaal gecoördeneerde kredietfaciliteiten. Het werkelijk bestedings-tempo — een geheel andere zaak, zich minder goed lenend voor propagandistisch gebruik — lag recentelijk niet hoger dan \$ 160 à \$ 200 mln. per jaar ⁴⁾. De verklaring voor dit tot nu toe bescheiden tempo ligt in het karakter der betreffende akkoorden zelf (nl. raamovereenkomsten, waarbinnen de afzonderlijke projecten veelal specifieke goedkeuring der beide contracterende regeringen vereisen), in het tijdsverloop benodigd vóór ratificatie, en ook in de soort projecten (zoals staalfabrieken, stuwdammen; alle vele jaren bestrijkende).

Op het gebied der *hulpverlening* ⁵⁾ blijken dus de Sowjetcijfers voorshands inderdaad binnen relatief bescheiden grenzen te blijven. Van een „inhalen” der Verenigde Staten is hier geen sprake. Minder ongunstig liggen voor de Sowjet-Unie de verhoudingen op het stuk der *technische bijstand*. Het aantal technici — zo men althans deze maatstaf

²⁾ Henry G. Aubrey: „Sino-Soviet economic activities in less developed countries”, in de publikatie „Comparisons of the U.S. and Soviet economies”, part II. Joint Economic Committee Congress of the United States, Washington 1959.

³⁾ Reeds door „The Financial Times” gesignaleerd, alsook af te leiden uit het recente Britse Witboek: „Assistance from the United Kingdom for overseas development”, maart 1960, H.M.S.O., Cmnd 974.

⁴⁾ Vgl. Joseph J. Berliner: „Soviet Economic Aid”, New York 1958, blz. 41 e.v.; eveneens door Aubrey geciteerd.

⁵⁾ Een term, die gezien de gemakkelijke voorwaarden der Sowjet-kredieten op zijn plaats is.

¹⁾ In haar hoofdartikel: „A Soviet Challenge?” in het nummer van 21 maart jl.

TABEL 1.

Hulpverlening aan minder ontwikkelde landen, resp. door het communistisch blok en de Verenigde Staten

(1 juli 1954-30 juni 1959; in \$ mln.)

Aan:	Door: communistisch blok			Verenigde Staten (alleen econ. hulp)
	Totaal	Militair	Economisch	
M. Oosten en Afrika	1.427	580	849	1.197
Egypte	658	315	343	140
Syrië	304	128	177	2
Ethiopië	124	—	124	56
Guinea	1	—	1	2
Iran	6	—	6	353
Irak	257	120	138	15
Turkije	17	—	17	623
Yemen	60	17	43	7
Z.- en Z.O.-Azië	1.102	195	907	2.495
Afghanistan	245	32	213	85
Birma	17	—	17	71
Cambodja	34	—	34	173
Ceylon	58	—	58	54
India	323	—	323	1.166
Indonesië	402	163	239	189
Nepal	20	—	20	19
Pakistan	3	—	3	738
Europa	114	—	114	655
IJsland	5	—	5	25
Joegoslavië a)	110	—	110	630
Latijns Amerika	106	—	106	962
Argentinië	104	—	104	345
Brazilië	2	—	2	617
Totaal	2.748	773	1.975	5.309

a) Exclusief \$ 354 mln. aan kredieten, verleend in 1956 en vervolgens geannuleerd of verlopen.

Bron: zie voetnoot 2, t.a.p. blz. 447.

wil aanvaarden — afkomstig uit Sowjetblok-landen, dat in de eerste helft 1959 buitenslands economisch ontwikkelingswerk bedreef, was 4.675; het Amerikaanse cijfer bedroeg per 30 juni 1959 rond 6.000⁶⁾; het aantal Sowjet-technici nam echter tweemaal zo snel toe als het Amerikaanse, en de twee partijen liggen hier derhalve thans wellicht op ongeveer hetzelfde niveau. Daarnaast moet evenwel rekening worden gehouden met technische bijstand van andere Westerse landen, aan minder ontwikkelde landen verleend in het kader van bilaterale programma's, dan wel als begeleidingsverschijnsel van particuliere investeringsprojecten; telt men hier nog de duizenden deskundigen van de Verenigde Naties bij (ongeveer 8.000 per medio 1959), uitgezonden onder het „Expanded Technical Assistance Program”, waaraan het Sowjetblok vrijwel niet meedoet, dan wordt de prestatie van laatstgenoemde zijde weer tot meer bescheiden proporties teruggebracht.

Dat het handelsverkeer van het Sino-Sowjetblok met de rest van de wereld eveneens van bescheiden omvang is, werd in deze kolommen reeds eerder betoogd⁷⁾. Van de rond 3 pCt., die de handel van het Sowjetblok in 1957 uitmaakte van de wereldhandel, werd ruim 2 pCt. gevormd door de handel met ontwikkelde Westerse landen, en bijna 1 pCt. door de handel met de rest van de wereld, kortheids halve te vereenzelvigen met de minder ontwikkelde gebieden. Naar schatting zijn de door Drs. Ringnalda geschetste verhoudingen thans nog steeds dezelfde.

De Sowjet-Unie bleef in deze periode onveranderd de zesde exportnatie ter wereld; het overgrote deel evenwel van deze export bleef binnen de kring van het blok. De I.M.F.-statistieken laten voorts berekenen, dat het aandeel

⁶⁾ Henry C. Aubrey, t.a.p.

⁷⁾ Drs. D. M. Ringnalda: „Het handelsoffensief van het Sowjetblok”, in het speciale nummer over „De Sowjet-Unie als mededinger en marktpartij” van „E.-S.B.” van 26 november 1958.

TABEL 2.

Overzicht der tien belangrijkste exportlanden der wereld (in \$ mln.; f.o.b.)

	1956	1957	1958
Verenigde Staten	19.097	20.862	17.862
Verenigd Koninkrijk	9.290	9.682	9.395
West-Duitsland	7.358	8.575	8.807
Canada	5.288	5.456	5.440
Frankrijk	4.541	5.110	5.122
Sowjet-Unie	3.612	4.382	4.298
België/Luxemburg	3.162	3.186	3.046
Nederland	2.863	3.098	3.218
Japan	2.501	2.858	2.877
Italië	2.145	2.550	2.536

Bron: International Financial Statistics, I.M.F., december 1959.

van de Sowjet-Unie in de wereldhandel van 3,5 pCt. in 1956 is gestegen tot rond 4 pCt. in 1958; hieruit kan men echter geen conclusies trekken, zolang niet de invloed der recessie 1958 uit de wereldhandelscijfers is geëlimineerd.

Hoofdzaak voor ons doel is, dat de Sowjet-exporten, zo zij al onderdeel zijn van een economisch offensief, kwantitatief gesproken nog niet veel gewicht in de schaal leggen. Globaal genomen liggen zij belangrijk onder de handelsomvang van bijv. de Benelux; op de wereldmarkt buiten het Sowjetblok zijn landen als België/Luxemburg, Nederland, Italië en Japan elk afzonderlijk belangrijker handelspartners dan de Sowjet-Unie.

Het tempo van economische groei.

Het zijn overigens niet zozeer de beschreven uiterlijke symptomen van het Sino-Sowjet economisch offensief, die „The Financial Times” tot haar gevolgtrekkingen hebben gebracht, als wel de als paddestoelen opschietende beschouwingen over het tempo van economische groei van het Sowjetblok, dat beduidend sneller is dan dat van de Westerse. Hoe liggen hier de feiten?

Een goede samenvatting van de cijfers is recentelijk gegeven door de bekende Amerikaanse economist Klaus E. Knorr⁸⁾. Hij vermeldt, dat het reële Amerikaanse bruto nationaal produkt decaden lang is gestegen met gemiddeld 3 pCt. per jaar. In de vijftiger jaren bedroeg het overeenkomstige cijfer voor de Sowjet-Unie gemiddeld 7 pCt. per jaar, voor de Europese satellieten gemiddeld 6-10 pCt. per jaar. Wat de zestiger jaren betreft, verwacht Knorr voor de Verenigde Staten een gemiddelde van 3 à 3½ pCt. per jaar (een hoger cijfer zou een drastische wijziging van het economisch stelsel der Verenigde Staten vereisen), voor West-Europa een gemiddelde van ongeveer 4 pCt. per jaar (een hoger cijfer ware een economisch wonder), terwijl hij, wat de Sowjet-groei betreft, géén daling onder het genoemde jaargemiddelde van 7 pCt. verwacht; wat Communistisch China betreft, is het statistisch materiaal onvoldoende voor méér dan de vaststelling, dat daar een snelle economische groei plaatsvindt.

Voor het overige zijn de meeste deskundigen het erover eens, dat de voorspelling van de heer Chroestsjov, dat de Sowjet-Unie de Verenigde Staten in 1970 qua produktieomvang zal hebben ingehaald, aan de optimistische kant is⁹⁾. Er is stellig van inhalen sprake, nu en op middellange termijn, maar in dit soort processen is de toekomst nog geen verleden tijd. Economische groei loopt nimmer lang-

⁸⁾ „Can we accelerate American economic growth?”, in „The General Electric Defense Quarterly”, vol. III, no. 1, januari-maart 1960.

⁹⁾ Vgl. het samenvattend artikel van Gilbert Mathieu: „La production soviétique n'aura sans doute pas rattrapé celle des Etats-Unis dans dix ans”, in „Le Monde” van 3 en 4 januari 1960.

U kunt Uw beleggingsrisico verdelen over ruim 175 vooraanstaande

Waarom zoudt U meer risico nemen dan nodig is? Door aankoop van een aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verkrijgt U in feite een volledige aandelenportefeuille, veilig verdeeld over ruim 175 zorgvuldig geselecteerde ondernemingen. Zodoende komen U de voordelen van aandelenbezit ten goede en ligt een aantrekkelijk rendement binnen Uw bereik.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

ondernemingen

(Advertentie)

durig rechtlijnig; veeleer volgens een S-curve. Beziet men de zaken enigszins à la Rostow¹⁰⁾, dan doet de Sowjet-Unie met haar snelle economische ontplooiing niets anders dan wat vele landen in het verleden reeds hebben gedaan, en wat vele andere landen in de toekomst nog zullen doen. Dus: inderdaad geen uitdaging van de Sowjets aan het Westen?

Gevaren.

Het is duidelijk, dat het Sino-Sowjet economisch offensief voor de Westerse naties een aantal gevaren inhoudt; de communistische strategie, ook op economisch gebied, is er openlijk op gericht, de posities der „kapitalistische” landen te ondermijnen. De economische *penetratie*politiek der Sowjets mag dan kwantitatief de Westerse hulp en bijstand niet evenaren; het blok gaat hier echter duidelijk selectief te werk, zich toespitsend op die landen, waar het Westen economisch-politiek zwak staat, waar spectaculaire projecten snelle prestige- en propagandasuccessen beloven, en waar dus de beste kansen liggen voor duurzame verkrijging van invloed. Het *handelsverkeer* van het blok mag dan kwantitatief niet bij de Westerse omzetten in de schaduw kunnen staan; geselecteerd optreden van het blok op bepaalde markten (tin, aluminium, rijst, om enkele voorbeelden te noemen) heeft echter reeds hinderlijke stoornissen veroorzaakt, terwijl met name ook de aardolie-overschotten van het blok een factor van gewicht gaan vormen in het hedendaags politiek-commerciële bestel. De economische *groei*politiek van het blok ten slotte heeft nog niet geleid, opnieuw à la Rostow, tot de intrede van „the age of high consumption”, en dwingt dus voorschijns het Westen, gezien de voortgaande hoge prioriteit voor de militaire en para-militaire sectoren in de blokvolkshuishoudingen, tot onverminderde defensieve paraatheid.

De eigenlijke uitdaging.

Houden deze gevaren tevens een uitdaging in? Het

¹⁰⁾ Vgl. het „niet-communistisch manifest” van Prof. W. W. Rostow in „The Economist” van 15 en 22 augustus 1959; beschouwingen, die reeds vele pennen in beweging hebben gebracht.

antwoord op deze vraag hangt af van de gezichtshoek, waaruit men de zaak beziet. Natuurlijk mag het Westen nimmer de eigen economische expansie verwaarlozen, noch ook nalaten de hulpverlening aan minder bedeelde naties verder uit te bouwen. Het enkele feit echter, dat de heer Chroestsjov „het kapitalistische Westen” uitdaagt tot een economische wedloop, behoeft voor dit Westen nog geen aanleiding te zijn, daarop in te gaan. Er bestaan aan Sowjetzijde bepaalde opvattingen over „peaceful co-existence”, in de vorm van een voortgaande niet-militaire krachtmeting tussen twee „stelsels”. Wie aan Westerse zijde deze krachtmeting wil aanvaarden, accepteert tevens impliciet de wijze, waarop van Sowjetzijde de gebeurtenissen op het wereldtoneel worden geïnterpreteerd. Zelfs de boven ontwikkelde statistische vergelijking van de wederzijdse economische prestaties van „West en Oost” gaat reeds aan dit euvel mank.

Wie door dergelijke vergelijkende cijfers tracht aan te tonen, dat het met de Sowjet-uitdaging nogal meevalt, heeft het bestaan van de door de heer Chroestsjov gewenste economische krachtmeting reeds als uitgangspunt aanvaard. „Al was ik me ervan bewust, dat het bevorderen van de sociale vooruitgang een zedelijke plicht was, toch kon ik niet geloven dat men de grootheid van een land kon meten met behulp van een protserige statistiek over het groeiend aantal badkuipen en auto's”, aldus Marnix Gijsen¹¹⁾. Het produceren van een groot aantal badkuipen en automobielen is inderdaad geen kunst. Aan de Westerse naties is veeleer de taak om aan te tonen, dat begrippen als welvaart en vooruitgang zowel in ontwikkelde als in minder ontwikkelde landen méér inhouden dan een zeker aantal van deze artikelen per 1.000 inwoners. Dát is niet de uitdaging, die de heer Chroestsjov op het oog heeft, maar het is een fundamentele uitdaging, waaraan de Westerse naties zich niet kunnen en mogen onttrekken.

Parijs.

J. H. L.

¹¹⁾ In „Lucinda en de lotoseter”, A. A. M. Stols, 's-Gravenhage 1959, blz. 41.

Gewezen wordt op de in de laatste decennia gewijzigde betekenis van de liquiditeitsreserve die als spaar-tegoed wordt aangehouden. Aan de hand van de verdeling van het inleggerstegoed over kleine en grote spaarders wordt uiteengezet dat de laatste groep de bedrijfseconomische basis vormt voor de spaarbanken. De spaarder heeft, na besloten te hebben zijn vermogen of een deel daarvan in liquide vorm aan te houden, de keuze tussen: lokale spaarbanken, R.P.S., boerenleenbanken en bankspaarbanken. Het geheel van tradities, service, spaarcondities en bijkomende omstandigheden bepaalt zijn keuze. Wij hebben derhalve een ingewikkeld keuzepatroon en bijgevolg een ingewikkeld concurrentiepatroon. Daar de spaargeldenmarkt aan de kant van de spaarinstellingen een duidelijk oligopolistisch karakter vertoont wordt ter instandhouding van een „werkzame concurrentie” gepleit voor overleg. Hierbij zouden dan ook in principe de bankspaarbanken moeten worden betrokken — bij wie het sociale element ontbreekt — en die in de concurrentiestrijd de grote spaarders zouden kunnen aantrekken en zo aan de oude spaarinstellingen de basis voor hun sociale activiteit zouden kunnen ontnemen.

Premissen

voor overleg tussen spaarbanken

Inleiding.

De oudste instellingen, welke gericht zijn op de bezitsvorming bij de brede massa, zijn de spaarbanken. Als zodanig doen zij belangrijk werk. Einde 1959 was het saldo tegoed bij de spaarbanken (inclusief de boerenleenbanken) 8,6 miljard gulden. Kenmerkend voor het spaarbanksparen is enerzijds de grote mate van liquiditeit van het spaargeld en anderzijds, dat er geen contractuele verplichting tot storting bestaat, zoals bijv. wel bij de premiebetaling voor levensverzekering, spaarkassen en bouwfondsen het geval is. Door dit ontbreken van een contractuele verplichting stelt het spaarbanksparen hoge eisen aan de spaarzin en gaat van het bevorderen van het spaarbanksparen een opvoedende kracht uit.

Het is verklaarbaar, dat de oudste instituten op het bevorderen van een bezit in liquide vorm zijn gericht. Eerst als er een voldoende liquiditeitsreserve is, komen andere minder liquide vermogensbestanddelen in aanmerking. Vroeger was deze liquiditeitsreserve nog noodzakelijker dan thans. De oorzaken waren onder andere winterwerkloosheid zonder werklozenuitkering, risico van ziekte en ongeval, die niet door sociale verzekeringen werden gedragen, feestdagen als Pasen, Pinksteren en Kerstmis, waarop het loon niet werd doorbetaald enz. Ook voor de brandstofvoorziening moest, gezien de lage lonen, maanden van te voren worden gespaard als men ten minste niet in de kou wilde zitten, of de brandstof duur per „vijf-kop” wilde kopen. De liquiditeitsreserve diende zowel voor het overbruggen van spanningen als gevolg van normale volgtijdelijke fluctuaties in inkomens en uitgaven, als voor het dekken van onzekerheden, die nu eenmaal aan het leven inherent zijn.

Verschillende oorzaken voor het vormen van een liquiditeitsreserve zijn in de laatste halve eeuw verminderd of geheel vervallen, maar andere zijn daarvoor in de plaats gekomen, onder andere het sparen voor vakantie, voor aankoop van kostbare verbruiksgoederen en de hoge eisen, die thans bij een huwelijk aan de huishoudelijke inventaris worden gesteld. Ook is het aankweken van een liquide

reserve noodzakelijk om later tot aanschaffing van minder liquide bezit (effecten, een huis) over te kunnen gaan. Nog steeds is dan ook het spaarbanksparen een essentiële vorm in het bezitsvormingsproces.

De bedrijfseconomische betekenis voor de spaarbanken van de grotere spaarders.

Bezien wij het spaarbankbedrijf nader, dan valt steeds weer op, dat enerzijds een zeer groot deel van de rekeningen (nog maar) lage saldi hebben en anderzijds, dat het totaal uitstaande bedrag grotendeels op een vrij klein aantal rekeningen is geconcentreerd. Als voorbeeld kunnen wij de cijfers van de lokale spaarbanken te Maassluis en te Vlissingen per ultimo 1958 geven.

Saldo rekeningen

	Beneden f. 100		f. 100 tot f. 1.000		Boven f. 1.000	
	pCt. van de reke- ningen	pCt. van het saldo tegoed	pCt. van de reke- ningen	pCt. van het saldo tegoed	pCt. van de reke- ningen	pCt. van het saldo tegoed
Maassluis	61,6	3,3	25,4	23,1	13,0	73,6
Vlissingen	57,8	1,6	25,9	14,1	16,3	84,3

Deze concentratie van het saldo tegoed op een gering percentage van de rekeningen heeft een grote invloed op de bedrijfseconomische mogelijkheden van de spaarbankpolitiek. De kosten van het bedrijf hangen samen met de hoeveelheid werk en de bruto-ontvangsten met het belegde vermogen. De hoeveelheid werk is een functie van het aantal inleggingen, opnemingen, renteberekeningen en controles. De hoeveelheid werk is nauwelijks een functie van de hoogte van het saldo.

Aangezien er nauwelijks een relatie is tussen het aantal handelingen voor een rekening en het saldo tegoed, kunnen wij globaal zeggen, dat de kosten grotendeels worden veroorzaakt door de kleine rekeningen en de bruto-ontvangsten door de grote. Als het spaarbankbedrijf met commerciële oogmerken zou worden gevoerd, zou de politiek

dus moeten zijn gericht op het terugdringen van het percentage kleine rekeningen. Maar de spaarbanken zijn geen commerciële instellingen. Uitdrukkelijk werd dit voor de R.P.S. in 1954 geconstateerd en ook voor de lokale spaarbanken staat dit vast. Wij kunnen nog een stap verder gaan: alleen omdat en zo lang de spaarbanken rekeningen met een relatief hoog spaarbedrag hebben, kunnen zij de kosten voor de vele kleine rekeningen dragen en kunnen zij dientengevolge bijdragen tot het aankweken van een spaargewoonte.

De bruto-ontvangsten aan rente van de spaarbanken dienen, behalve voor het vormen van een reserve, enerzijds voor het betalen van rente aan de inleggers en anderzijds als dekking van de bedrijfskosten. Nu vormen noch de rente, die de spaarbank vergoedt, noch de bedrijfskosten een vast gegeven. Beide zijn zij afhankelijk van de bedrijfs-politiek. De som van de uitbetaalde rente en bedrijfskosten moet uit de rente-opbrengst komen. In die zin is er een afhankelijkheid tussen beide.

Het aspect van de service-verlening.

Voert een directie van een spaarbank de service-verlening op, dan blijft er minder voor rentebetaling over en omgekeerd. Wij slaan de betekenis van de service-verlening door de spaarbanken zeker niet laag aan. Een gunstig punt van vestiging, een prettig aandoend gebouw, zowel van buiten als van binnen, een vlotte bediening door deskundig personeel, gunstige openingstijden en eventueel het bestaan van filialen, zijn allemaal factoren, die door ieder mens en dus ook door iedere spaarder positief worden gewaardeerd. Wat dit betreft moeten de spaarbanken met hun tijd meegaan, zoals ook de winkeliers met hun tijd zijn meegegaan. De consument stelt, wat dit betreft, beslist hogere eisen dan een halve eeuw geleden. De meeste lokale spaarbanken en boerenleenbanken zijn met hun tijd meegegaan, maar de R.P.S. bleef hierbij ten achter. De spaarbankdienst van de R.P.S., voor zover het publiek daarmee in aanraking komt, wordt veelal nog in dezelfde ruimte en op dezelfde wijze uitgevoerd als een halve eeuw geleden. Wat toen aan hoge eisen voldeed, is thans slechts middelmatig. Terwijl de neon-verlichting met het woord „Spaarbank” op vele boerenleenbanken en lokale spaarbanken een doorlopende reclame voor het sparen vormt, gaat op dit punt van de postkantoren niets uit.

Voor het bevorderen van het spaarbanksparen is de service in de ruimste zin belangrijk. Wij moeten hier evenwel een tweetal opmerkingen maken. Een belangrijk deel van de service-kosten heeft een star karakter; zij laten zich niet, of nagenoeg niet terugdringen. Dit geldt zowel voor de kosten van de gebouwen en hun inrichting, als voor de personeelbezetting. Beslissingen te dien aanzien kunnen de kostenstructuur voor 30 jaar en langer bepalen. Dit moeten wij zien tegen de achtergrond van het verband tussen exploitatiekosten en uitbetaalde rente. De spaarbank, die haar positie versterkt heeft door een hoge service-verlening, heeft zich daarmee veelal de weg geblokkeerd om dit later door het geven van een aantrekkelijke rente te doen. Van een uniforme rentepolitiek voor alle lokale spaarbanken kan dan ook geen sprake zijn. Behalve dit starre karakter van de service-kosten, is er nog een tweede karakteristiek, die wij moeten noemen.

Van de service profiteert men in evenredigheid met het aantal malen, dat men de spaarbank bezoekt; van de rente profiteert men in evenredigheid met het saldo tegoed. De service is dus relatief belangrijk voor de houders van kleine

rekeningen, de rente daarentegen voor de houders van de grote rekeningen. Gezien het zeer grote aantal houders van kleine rekeningen, kan de service een belangrijk middel zijn om kleine spaarders aan te trekken en vast te houden. Een hogere rente is voor houders van rekeningen beneden f. 100 nauwelijks van enige betekenis te achten en vormt dan ook geen effectieve stimulans om met sparen te beginnen of dit voort te zetten. Speciaal voor deze groep is dan ook de service-verlening belangrijk.

De alternatieve mogelijkheden voor de houders van grote saldi.

Geheel anders is evenwel de positie van de houders van grote saldi. Voor hen maakt een half procent rente wel iets uit. Zij zijn derhalve veel rentegevoeliger dan de kleine spaarders. Daar komt nog bij, dat er voor kleine spaarbedragen nauwelijks een alternatieve belegging bestaat, maar de houders van grote spaarrekeningen hebben wel keuzemogelijkheden. Twee omstandigheden verhogen dus hun rentegevoeligheid; de eerste is, dat het voor hen om een bedrag gaat, dat het aankijken waard is en de tweede, dat zij alternatieven hebben.

Nu vormen, zoals wij hebben gezien, de houders van de grote spaarsaldi de basis, waarop de spaarbanken financieel draaien. Zij maken het mogelijk, dat de spaarbanken het sparen bevorderen van de kleine spaarders, die hun kosten niet goedmaken. Juist in het belang van de sociale taak van de spaarbanken moeten zij de houders van hoge saldi aantrekken en vasthouden. Het is derhalve voor een juiste spaarbankpolitiek noodzakelijk ons een indruk te vormen van de alternatieve mogelijkheden van deze groep spaarders.

Wij mogen aannemen, dat de belangrijkste factoren voor de houders van hoge saldi om hun vermogen of een deel daarvan aan de spaarbank toe te vertrouwen, de volgende zijn:

- a. het vermogen is liquide belegd en er kan daardoor op praktisch ieder ogenblik een andere bestemming aan worden gegeven;
- b. deze liquiditeit gaat niet, zoals bij obligaties, met een koersrisico gepaard;
- c. de rente is, voor een belegging van die liquiditeit, meestal aan de hoge kant;
- d. er is een hoge, soms zelfs een bijna volkomen bescherming tegen verlies, gevaar voor brand en diefstal, zonder dat hieraan extra kosten zijn verbonden;
- e. het debiteurenrisico is praktisch op nul te stellen, althans voor zover dit de R.P.S. of de georganiseerde lokale spaarbanken en boerenleenbanken betreft.

Wenst een belegger al deze voordelen te hebben, dan is hij aangewezen op een van de spaarbanken. Hij kan evenwel ook van een of meer van deze voordelen afzien als daar iets anders tegenover staat. Zo zal hij bijv. liquiditeit kunnen offeren tegenover de hogere rente, die met een belegging in obligaties te maken is. Een groot verschil (maar wat is hier „groot”?) tussen de obligatierente en de spaarbankrente kan hem tot een herbelegging in obligaties nopen. In tijden van sterke koersstijgingen op de aandelenmarkt kan hij de garantie van de nominale waarde lager aanslaan dan de mogelijkheden van koerswinst. Als gevolg hiervan staan de gezamenlijke spaarbanken in een voortdurende concurrentiepositie ten aanzien van de belegging in obligaties en aandelen.

Hier ligt dan ook het eerste alternatief voor de spaarder-belegger. Heeft hij evenwel gekozen voor de spaarbank-belegging voor een door hem vast te stellen deel van zijn

vermogen, dan heeft hij nog een aantal mogelijkheden. Hij heeft namelijk de keuze tussen:

- a. de lokale spaarbanken;
- b. de R.P.S.;
- c. de boerenleenbanken;
- d. de bankspaarbanken (spaarbankafdelingen van handelsbanken).

Hoewel het niet noodzakelijk is, dat hij een spaarinstelling in de omgeving van zijn woonplaats kiest, mogen wij wel aannemen, dat alleen de alternatieve mogelijkheden binnen een vrij klein regionaal gebied effectief zijn. De keuze tussen de in aanmerking komende spaarinstellingen wordt verder bepaald door een zekere traditie, de spaarcondities, service en bijkomende omstandigheden. Ieder van deze vier groepen van factoren is in beweging. De factor *traditie* is sterk afgezwakt. Het duidelijkst zien wij dit bij de boerenleenbanken. Van agrarische banken ontwikkelden deze zich tot eenvoudige algemene banken buiten de grote steden. Van de netto-toeneming van het aantal spaarrekeningen komt thans de helft voor rekening van de boerenleenbanken. Hieruit blijkt duidelijk, dat de boerenleenbanken in niet-agrarische groepen penetreren.

De lokale spaarbanken ondervinden thans veel minder dan vroeger de door traditie bepaalde sympathie en antipathie voor de „Maatschappij tot Nut van het Algemeen”. Wij wezen reeds op het feit, dat de *service*, onder andere tot uiting komend in uren van openstelling, inrichting van de gebouwen enz., bij de lokale spaarbanken en de boerenleenbanken sterk is vooruit gegaan en bij de R.P.S. ongeveer op het peil van een halve eeuw geleden is blijven staan.

Wat de *spaarcondities* betreft, kunnen de lokale spaarbanken en de boerenleenbanken zich geheel aanpassen enerzijds aan de lokale omstandigheden en anderzijds aan de *service*, die zij individueel geven. De R.P.S. en de bankspaarbanken moeten op grond van hun structuur de spaarcondities voor het gehele land eenvormig houden. De bankspaarbanken hebben hier het voordeel, dat zij zich snel bij veranderingen op de geld- en kapitaalmarkt kunnen aanpassen, resp. door hun reclame stimulerend of remmend op de ontwikkeling van de spaarbankacties in kunnen werken.

De *bijkomende omstandigheden* betreffen onder andere het aantal vestigingspunten en de omstandigheid, of men ook voor andere dan spaarbankzaken contact met de instelling heeft of wenst. Wat het aantal vestigingspunten betreft, had de R.P.S. vroeger een zeer grote voorsprong. Deze is thans zoal niet verdwenen dan toch sterk afgenomen door de nieuwe vestigingen van lokale spaarbanken en boerenleenbanken. Vaak zijn deze nieuwe vestigingen ook op betere punten in de bebouwde kom gelegen dan de, veelal oudere, postkantoren.

Vroeger had de grote massa wel algemene contacten met het postkantoor, maar niet met boerenleenbanken en handelsbanken. Dit is thans veranderd. Eenvoudige bankzaken komen thans in alle kringen van onze samenleving voor. Wij behoeven alleen maar te denken aan de aankoop van vakantiealuta en het terug-verkopen van overgehouden vakantiegelden. Waar de banken als agenten van verzekeringsmaatschappijen optreden, hebben zij ook vele contacten. Sedert een paar jaar hebben de banken uit deze veranderende structuur een consequentie getrokken in de vorm van het verstrekken van persoonlijke leningen. Indien de bevordering van „bezitsvorming” leidt tot een grotere spreiding in het waardepapierenbezit, zal dit tot een verder contact met brede lagen van de bevolking voor de banken

leiden. Doordat deze brede lagen steeds meer voor eenvoudige transacties in contact met het bankwezen komen, zullen boerenleenbanken en bankspaarbanken een gunstige structuur vinden voor spaarbankzaken. De ontwikkeling, zowel van de boerenleenbanken als van de bankspaarbanken, wijzen reeds in die richting. De vraag, of dit vooral zal gaan ten koste van het debiet van de R.P.S. dan wel van dat van de lokale spaarbanken, zal wel voornamelijk van lokale omstandigheden afhangen.

Tot de bijkomende omstandigheden, die de keuze van de spaarder uit de diverse spaarinstellingen bepalen, moet ook nog het contact worden gerekend, dat de leiding van het plaatselijk spaarbankbedrijf met het plaatselijke sociale leven heeft. Dit contact is, zoals bekend, bij de boerenleenbanken veelal zeer intensief, iets minder bij de lokale spaarbanken en de bankspaarbanken. Bij de R.P.S. ontbreekt dit contact in de meeste gevallen praktisch geheel.

Het gecompliceerde concurrentiepatroon.

Het geheel van tradities, service, spaarcondities en bijkomende omstandigheden bepaalt de keuze van de spaarder, die reeds de keuze voor het spaarbanksparen heeft gemaakt. Wij hebben derhalve een ingewikkeld keuzepatroon en bijgevolg een ingewikkeld concurrentiepatroon met sterke lokale verschillen. Dit heeft het voordeel, dat iedere groep spaarders die wijze van spaarbanksparen kan kiezen, die wordt gewenst. Deze verscheidenheid van vormen is zo een factor, die het spaarbanksparen in het algemeen bevordert, afgezien nog van de stimulans, die van deze wedijver om de spaarders in hun verlangens tegemoet te komen, op de activiteit van de spaarinstellingen uitgaat.

Keren wij nu weer terug tot de groep spaarders met de hoge spaarrekeningen, die, zoals wij zagen, voor de spaarbanken behouden moet blijven, willen deze hun sociale functie voor de kleine spaarders blijven vervullen. Deze groep is gevoelig voor renteversillen en deze groep zal tevens meer dan andere groepen behoefte hebben aan het verlenen van eenvoudige algemene bankdiensten. Beide eigenschappen maken voor deze groep zowel de boerenleenbanken als de bankspaarbanken aantrekkelijk.

De positie van de lokale spaarbanken varieert in dit verband. De lokale spaarbanken, die door het opvoeren van de *service* voor lange tijd hun kostenstructuur hebben vastgelegd, hebben zich in een ongunstiger positie geplaatst dan de vele, meest kleinere, lokale spaarbanken, die de middelen hebben om een renteconcurrentie met de bankspaarbanken en de boerenleenbanken onder het oog te zien. De eerste groep heeft zich door de hoge vaste kosten zelfs in dubbele zin in een moeilijke positie gebracht. Stijgt namelijk de algemene rentestand, dan lopen zij gevaar grote spaarders te verliezen; daalt daarentegen de algemene rentestand, dan is de marge tussen bruto te ontvangen rente en de uit te betalen rente niet groot genoeg om de gestegen vaste kosten te dekken.

Hun positie wordt nog moeilijker als andere spaarbankinstellingen wel in staat zijn de bewegingen van de kapitaalrente te volgen. Hierbij hebben zij veelal het oog gericht op de rentepolitiek van de R.P.S. Voor zover dit het verleden betreft, is dat verklaarbaar. Wij wezen er immers op, dat de keuzemogelijkheden van de spaarders praktisch gesproken lokaal zijn begrensd. Veelal ging de keuze dus tussen lokale spaarbank of R.P.S. Maar sedert enige jaren is de toestand principieel veranderd. De boerenleenbanken hebben hun activiteit tot buiten de agrarische sector uitgebreid en in het gebied van de grote lokale spaarbanken

zijn thans ook de bankspaarbanken actief. Deze structuurverandering mag men bij vraagstukken als samenwerking op het gebied van de rentepolitiek niet over het hoofd zien. Bovendien moet men er rekening mede houden, dat de R.P.S. een rentepolitiek voor het gehele land moet voeren en zich dus eenvoudig niet kan vastleggen op wat in een speciale lokale markt misschien nog rationeel zou kunnen zijn.

Overleg op de spaargeldenmarkt gewenst.

In zijn artikel in „E.-S.B.” van 9 december 1959 komt Dr. Zonnenberg tot de conclusie, dat concurrentie en overleg op de spaargeldenmarkt gewenst is. Uit de keuzemogelijkheden van de spaarder volgt het bestaan van concurrentie vanzelf. De concurrentie speelt zich evenwel niet alleen op het gebied van de rente af. Daaruit volgt, dat als men de concurrentieverhoudingen tot een object van overleg wil maken, dit overleg niet tot één van de concurrentiemiddelen beperkt kan blijven. Men zal wel degelijk met de overige spaarcondities, de service en de bijkomende omstandigheden, rekening moeten houden. Dit standpunt wordt blijkbaar ook door Dr. Zonnenberg ingenomen, want hij bracht de staatsgarantie in het geding. Het complex omvat evenwel meer dan rente en staatsgarantie.

Een factor, die onzes inziens sterk voor overleg pleit, is de omstandigheid, dat de spaargeldenmarkt aan de kant van de spaarinstellingen een duidelijk oligopolistisch karakter heeft. Het instandhouden van een „werkzame concurrentie”, die niet naar de een of andere kant uitschiet, is op zo'n markt bij een redelijk overleg in de meeste gevallen gebaat. Wij weten nu, dat het object van dit overleg de totale concurrentiepositie moet zijn. Een andere vraag is, wie bij dit overleg partij moeten zijn.

In principe is dit eenvoudig. Overleg in een oligopolistische markt behoort allen te omvatten, die daarin een oligopolistische positie innemen. Als in zulk een markt sommige oligopolisten zich wederzijds binden, terwijl anderen vrijheid van handelen houden, verzwakken zij, die zich gebonden hebben, op irrationele wijze hun positie. Een praktische moeilijkheid is, dat wij nog niet inzien, hoe men de bankspaarbanken in het overleg zou kunnen betrekken; zij zijn immers niet als zodanig georganiseerd. Met de lokale spaarbanken en de boerenleenbanken is dat wel het geval, zodat om praktische redenen het overleg tot R.P.S., lokale spaarbanken en boerenleenbanken beperkt zou moeten blijven. Bij dit overleg zal men dan evenwel terdege met de groeiende betekenis van de bankspaarbanken en hun mogelijkheden rekening moeten houden.

Overleg over de spaarcondities in de ruimste zin, ook als dit slechts beperkt zou blijven tot een mededelen van voorgenomen veranderingen in die condities, zal evenwel geen eenzijdig karakter mogen hebben. Niet alleen de R.P.S. zal voornemens tot wijziging aan de wederpartijen moeten mededelen, maar deze zullen dit zelve ook moeten doen. Ook hier ligt weer een feitelijke moeilijkheid, want de lokale spaarbanken zijn, wat dit betreft, autonoom en voor de boerenleenbanken geldt hetzelfde. Hun vertegenwoordigers bezitten bij het overleg geen volmacht. Zelfs zullen zij in het algemeen niet op de hoogte zijn van de voornemens van de instellingen, die zij vertegenwoordigen. In het „overleg” kunnen zij dus tegenover de informatie, die zij over het voornemen van de R.P.S. ontvangen, hunnerzijds geen informatie stellen. Dat geeft aan het „overleg”, dat

de vorige Minister heeft toegezegd, toch wel een eigenaardig eenzijdig karakter. Een oplossing voor die moeilijkheid dient uiteraard te worden gevonden. Onmogelijk is zulk een oplossing niet. Spaarbanken veranderen nu eenmaal hun rentetarieven en andere condities

niet van de ene dag op de andere. Als de spaarbanken zich zouden verplichten, al of niet formeel, hun condities een kwartaal of een halfjaar ongewijzigd te houden, dan zou van kwartaal tot kwartaal, resp. van halfjaar tot halfjaar, de situatie kunnen worden overzien. Zulk een procedure zou dan tevens tot gevolg hebben, dat er met de verschillen in rentepolitiek, die er tussen de lokale spaarbanken onderling bestaan, rekening zou kunnen worden gehouden. Het is immers duidelijk, dat de R.P.S., die voor het hele land eenzelfde politiek moet voeren, met de algemene situatie rekening moet houden en niet met die, welke mogelijk in een of andere lokale deelmarkt bestaat.

Afgezien van de vragen wie aan het overleg in deze oligopolistische markt moeten deelnemen en aan welke premissen dit overleg naar zijn aard gebonden is, dient vast te staan waarop dit overleg gericht moet zijn. Voor spaarbanken is immers het streven naar winst geen doel op zich zelf; ware dat wel het geval dan zou een politiek, die gericht is op een zo laag mogelijk houden van de uit te keren rente op haar plaats zijn. De bestaansgrond van de spaarbanken is gelegen in hun functie het sparen te bevorderen en dus dienen de belangen van de spaarders primair te staan. Tegenover dit primaire belang van de spaarders moeten de belangen van de spaarinstellingen worden afgewogen, maar deze mogen hier niet prevaleren. Deze feitelijke situatie geeft aan het overleg in deze oligopolistische markt een geheel ander karakter dan aan de meeste kartelbesprekingen.

Dr. Zonnenberg heeft, blijkens een tussenkopje in zijn artikel, gezocht naar „premissen voor een bevestigend overleg”. Wij menen, dat zulk een overleg, juist in verband met de grotere activiteit van de bankspaarbanken, dringend gewenst is. Bij de bankspaarbanken ontbreekt immers het sociale element en als de oude spaarinstellingen niet oppassen, dan zouden deze bankspaarbanken door het aantrekken van de grote spaarders, wel eens aan de oude instellingen de basis voor hun sociale activiteit kunnen ontnemen.

Wil men de premissen voor het noodzakelijke overleg opstellen, dan is het onzes inziens nodig grondig de markt- en concurrentieverhoudingen te analyseren. Dat daarbij reële moeilijkheden voor een vruchtbaar overleg naar voren komen, is geen bezwaar. Het zou erger zijn, als men deze niet zou onderkennen en daardoor ook niet zou kunnen wegnemen. Onze analyse leerde ons inderdaad zulke moeilijkheden kennen, maar bracht ook aan het licht, dat in het belang van een gezonde ontwikkeling van het sparen, overleg op voldoende brede basis een dringende noodzaak is.

Amsterdam.

Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

GUN UZELF RUST
„INTERUNIE”
BELEGT VOOR U

Parkstraat 30, Den Haag

(advertentie)

In grote lijnen wordt aangegeven, welke naar schrijvers mening de positie dient te zijn van de agrarische sector en van het platteland in de algemene ontwikkeling van het noorden des lands. Er zijn volgens schrijver vier belangrijke argumenten voor een ontwikkelingsplan, dat een gestimuleerde verbetering van de agrarische structuur in dit probleemgebied beoogt: 1. de landbouw als middel van bestaan is in het noorden, relatief gezien, ruim tweemaal zo belangrijk als in geheel Nederland; 2. een extra stimulans voor de niet-agrarische bestaansbronnen zal de landbouw en de agrarische bevolking in een relatief nog ongunstiger positie brengen, indien tegelijkertijd geen extra zorg en middelen worden besteed aan agrarische structuurverbeteringen; 3. de noordelijke landbouw verkeert in structureel ongunstiger omstandigheden dan die elders in Nederland. Dit geldt met name voor Drente en Friesland, ten aanzien van enkele structurelementen evenzeer voor Groningen; 4. de aantrekkelijkheid van de landbouw als bestaansbron, evenals de leefbaarheid van het platteland, dient te worden vergroot in verband met de over het algemeen relatief sterke afvloeiing uit deze bedrijfstak.

De landbouw in het noorden des lands

In een onlangs verschenen nummer van „Economisch-Statistische Berichten”¹⁾ is van verschillende zijden uitvoerig aandacht besteed aan de regionaal-economische en ruimtelijke vraagstukken van de drie noordelijke provincies (Groningen, Friesland en Drente). Er is op gewezen, dat de in dit probleemgebied gegroeide interprovinciale samenwerking heeft geleid tot de instelling van een Bestuurscommissie Noorden des Lands, die zich o.a. ten doel heeft gesteld de opstelling van een ontwikkelingsplan voor dit landsdeel.

Het doel van het onderhavige artikel is in grote lijnen aan te geven, welke naar onze mening de positie dient te zijn van de agrarische sector en het platteland in de algemene ontwikkeling van het noorden des lands.

Vergroting van de arbeidsproductiviteit in de landbouw.

Als een van de oorzaken van het feit, dat de ontwikkeling van de economische en sociale positie van de agrarische bevolking geen gelijke tred heeft kunnen houden met de stijging van het algemene niveau, is te beschouwen de wanverhouding tussen de omvang van de agrarische beroepsbevolking en de bestaansmogelijkheden in de landbouw. Als directe gevolgen van deze divergentie ondergingen de produktie-omstandigheden in de landbouw wijzigingen in ongunstige zin. Men kan onder andere denken aan bedrijfssplitsing tot een in sociaal en economisch opzicht onverantwoorde grootte, aan versnippering van het grondgebruik, aan een ondoelmatige verkaveling en ligging van de cultuurgrond ten opzichte van de bedrijfsgebouwen, aan het ontstaan van werkloosheid onder de landarbeiders en van verborgen werkloosheid op een gedeelte van de kleine gezinsbedrijven. De dichtheid van de agrarische arbeidsbezetting staat dus niet op zichzelf, maar houdt nauw verband met andere elementen van de agrarische structuur. Dikwijls zal het achterblijven van plattelandsgebieden mede een gevolg zijn van ongunstige produktie-omstandigheden in de landbouw. Hierdoor is niet alleen het welvaartsniveau van de agrarische bevolking in deze

gebieden relatief weinig gestegen, of dreigt dit achteruit te gaan, doch tevens het welvaartspeil van gehele streken.

In de laatste jaren zijn de positie en de toekomstige ontwikkeling van het platteland in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Ten aanzien van de landbouw wordt algemeen de noodzaak van een vergroting van de arbeidsproductiviteit ingezien²⁾. Deze agrarische produktiviteitsvergroting zal enerzijds niet kunnen worden verkregen zonder ingrijpende maatregelen ter verbetering van de in vele gebieden sterk verouderde landbouwstructuur. Anderzijds is een noodzakelijke voorwaarde het scheppen van mogelijkheden tot afvloeiing van vooral agrarische jongeren (boeren- en landarbeiderszonen) naar andere bedrijfstakken door een geschikt onderwijsapparaat en uitbreiding van de niet-agrarische werkgelegenheid door regionale industrialisatie. Een juiste voorlichting ten aanzien van onderwijs- en beroepskeuze kan hierbij een belangrijke rol spelen.

Een samengaan van industriële en agrarische ontwikkeling in de probleemgebieden is wenselijk. Zo kwam bijv. een interdepartementale commissie³⁾ tot de conclusie, dat bij de beschouwing van de maatschappelijke vraagstukken, die inherent zijn aan industrialisatieprogramma's, het betreffende agrarische gebied evenzeer dient te worden betrokken als de desbetreffende industriekernen zelf. In het jaarverslag van de Centrale Cultuurtechnische Commissie over 1958⁴⁾ wordt erop gewezen, dat de ontwikkelingen in de agrarische sector (onder andere door ruilverkavelingen) en de regionale industrialisatie elkaars complement zijn. In ruilverkavelingsverband wordt ernaar gestreefd de voorwaarden te scheppen — voor zover dit binnen de taak van deze activiteiten ligt — voor een versterkte indus-

¹⁾ 44ste jrg., no. 2208/2209 van 7 november 1959.

²⁾ In dit verband wijzen wij op het rapport van de Commissie Uitgifte, Domeingronden en op de preadviezen voor het 106de Nederlandse Landhuishoudkundig Congres te Leeuwarden (1959) over het onderwerp: „Is het voeren van een krachtig agrarisch structuurbeleid verantwoord?”

³⁾ Interdepartementale Studiecommissie voor Gebieden met Bijzondere Structuurveranderingen.

⁴⁾ Ministerie van Landbouw en Visserij, blz. 33.

trialisatie. Men kan enerzijds wijzen op technische maatregelen, zoals beschikbaarstelling van grond voor industrieterreinen en voor verbetering van de infrastructuur, en anderzijds op begeleidende maatregelen, zoals krotoprui- ming, hulp bij herbouw in de kernen en bevordering van overgang naar de industrie door voorlichting en vrijwillige aankoop met beëindigingsvergoeding van landbouwbedrij- ven.

Wanneer echter als complement van de regionale indus- trialisatie tegelijkertijd geen maatregelen worden getroffen om de structuur van het omringende agrarische gebied te verbeteren (zo nodig ingrijpend) en te moderniseren, dreigt een kloof te ontstaan tussen de welvarende stadsbevolking enerzijds en een verarmend platteland anderzijds ⁵⁾. Ook in West-Duitsland stelt men voor zeer grote gebieden, variërend van 300.000 - 800.000 ha, alomvattende ont- wikkelingsplannen op, zoals in het Emsland, het Küsten- gebied en Sleeswijk-Holstein.

De landbouw in het noorden als bestaansbron.

Het belang van de landbouw als middel van bestaan in het noorden des lands valt af te leiden uit het aantal man- nen, dat in de agrarische sector werkt, alsmede uit de oppervlakte cultuurgrond. Zoals in geheel Nederland neemt ook in de noordelijke provincies sedert 1947 de omvang van de mannelijke agrarische beroepsbevolking af. Niettemin kan men vaststellen (tabel 1), dat land- en tuinbouw in dit landsdeel de belangrijkste bestaansbron vormen. In 1956 werkten in de industrie 61.700 mannen, terwijl de agrarische sector aan 104.800 mannen een bestaan bood.

TABEL 1. De landbouw als bestaansbron

Gebied	Mannelijke agrarische beroepspersonen			Opp. cultuurgrond in 1957
	aantal in		in procenten van de totale mann. beroepsbev. in 1956	
	1947	1956		
Drente	37.835	29.194	34,6	188.033
Friesland	50.435	41.368	32,7	256.416
Groningen	39.415	34.238	26,6	190.879
Noorden	127.685	104.800	30,9	635.328
Nederland	589.000	423.656	14,2	2.306.133

Bronnen: beroepspersonen door L.-E.I. berekend uit tellingen en enquêtes; cultuurgrond-landbouwtellingen.

De vermindering van de agrarische beroepsbevolking, voor zover het de mannen betreft, was in de periode 1947-1956 relatief het grootst in Drente (22,8 pCt.), het geringst in Groningen (13,1 pCt.). Friesland nam in het noorden een gemiddelde positie in met een daling van 18 pCt.

De betekenis van de noordelijke provincies binnen het geheel van de Nederlandse landbouw blijkt uit het feit, dat in 1956 in het noorden des lands 23,0 pCt. van de gehele Nederlandse mannelijke agrarische beroepsbevolking woonde (22,4 pCt. in 1947), terwijl de mannelijke niet-agrarische beroepsbeoefenaren slechts 9,4 pCt. van het Nederlandse totaal uitmaakten (8,9 pCt. in 1947). Ondanks de vermindering van de oppervlakte cultuurgrond in Friesland en Groningen bedroeg deze in de drie provincies in 1957 ruim 635.000 ha, dat is 27,6 pCt. van alle cultuur- grond in ons land.

⁵⁾ „De ontwikkeling van de landelijke gebieden”, Commissie ter Bestudering van de Ruimtelijke Ordening in de Landbouw, met medewerking van het Centraal Planbureau en van de Rijksdienst voor het Nationale Plan, 1959, blz. 17.

Ongeacht de verschillen tussen de provincies neemt de landbouw in de economie van het noorden des lands een belangrijke plaats in. Een ontwikkelingsplan, dat een slui- tend en evenwichtig geheel van maatregelen wil geven, dat erop is gericht de welvaart en het welzijn van de bevolking in de noordelijke provincies op te voeren tot een in het kader van een harmonische nationale ontwikkeling aan- vaardbaar niveau, dient derhalve veel aandacht te besteden aan de positie van de landbouw en het platteland. Niette- genstaande de industriële uitbouw van het noorden zal de landbouw een zeer belangrijke bedrijfstak blijven.

De structuur van de landbouw in het noorden.

Door het L.-E.I. is over dit onderwerp een vrij omvang- rijke structuurnota opgesteld. In het bestek van dit artikel is het onmogelijk in te gaan op de uiteenlopende structuur in de verschillende landbouwgebieden van de noordelijke provincies. Daarom wordt volstaan met een vergelijkend overzicht per provincie ⁶⁾.

Als belangrijkste gegevens zijn zgn. kengetallen verza- meld betreffende de bedrijfsgrootte, de verkaveling, de ontsluiting en de ligging van de boerderijen ten opzichte van de grond, de waterbeheersing en grondverbeterings- behoefte, de openbare nutsvoorzieningen en de woning- kwaliteit, de landbouwkundige scholing van de bedrijfs- hoofden en van hun meewerkende zoons, de mechanisatie en het arbeidseffect, alsmede de inkomenspositie van de bedrijfshoofden. Tabel 2 geeft een samenvatting van de resultaten.

TABEL 2. De agrarische structuur in het noorden

Kengetal	Drente	Fries- land	Gronin- gen	Neder- land
1. Aantal bedrijven 1 - 10 ha per 1.000 ha cultuurgrond	45	41	23	53
2. Gemidd. kavelgrootte in ha	2,1	4,0	5,8	2,5
3. Gemidd. kavelafstand in m a)				
/ bouwland	1.100	850	900	1.000
/ grasland	1.650	950	700	1.200
4. Wegkwaliteit b)	2,5	3,0	2,6	3,0
5. Perc. te verplaatsen boerderijen ..	2,8	10,6	4,3	6,6
6. Perc. verdrogend bouwland	40	35	31	33
7. Perc. verdrogend grasland	14	53	44	33
8. Perc. te nat bouwland	7	4	16	14
9. Perc. te nat grasland	36	23	29	14
10. Perc. verbeteringsbehoefteige cultuurgrond	31	27	23	26
11. Perc. woningen met aansluiting op elektriciteit	96	95	95	98
12. Perc. woningen met aansluiting op waterleiding	86	78	78	94
13. Perc. krotten en andere slechte woningen	8,8	6,1	11,0	5,6
14. Perc. bedrijfshoofden \geq 35 jaar met agrarisch dagonderwijs	11,4	9,5	19,5	8,5
15. Perc. bedrijfshoofden $<$ 35 jaar met agrarisch dagonderwijs	43,3	35,9	50,7	32,5
16. Perc. bedrijven \geq 10 ha met trek- ker	18	14	48	49
17. Perc. bedrijven (\geq 10 melkkoeien) met melkmachine	6	24	22	16
18. Arbeidsaanbod in v.a.k. per 100 ha ..	18	15	16	18,5
19. Arbeidseffect standaarduren per v.a.k.	2.767	2.943	3.122	2.941
20. Perc. bedrijfshoofden inkomen $<$ f. 3.000	24	21	19	20
21. Perc. bedrijfshoofden inkomen \geq f. 6.000	17	25	32	25

a) Vanaf de bedrijfsgebouwen.

b) Beoordelingscijfers: 1 = slecht, 5 = goed.

⁶⁾ Het documentatiemateriaal betreffende de huidige agrarische structuur is uit vele bronnen afkomstig, zoals de land- bouwtellingen van het C.B.S., de Centrale Cultuurtechnische Commissie, de Cultuurtechnische Dienst, de Commissie Onder- zoek Landbouwwaterhuishouding Nederland—T.N.O., regionale en plaatselijke nutsbedrijven, de provinciale directies van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid en de woningtelling 1956 van het C.B.S.

Vorenstaande gegevens behoeven slechts weinig toelichting. De cultuurtechnische omstandigheden (kengetallen 2 - 11) zijn in Friesland en Drente relatief ongunstig. In Groningen is dit alleen het geval ten aanzien van de ontsluiting, de waterbeheersing en de grondkwaliteit ⁷⁾. De bedrijfsgroottestructuur is in het noorden in het algemeen relatief gunstig te noemen. De sociaal-economische verhoudingen (kengetallen 12 - 14) zijn in de drie noordelijke provincies onvoldoende. De kengetallen 15 - 20 betreffende arbeid en mechanisatie geven een gunstig beeld van de situatie in Friesland en Groningen, doch duiden op een relatief ongunstige toestand in Drente met betrekking tot de mechanisatie en het arbeidseffect ⁸⁾. Het inkomen van de agrarische zelfstandigen (kengetallen 21 en 22) ten slotte vertoont een achterstand in Drente en Friesland en een relatief goed beeld in Groningen. Er zij evenwel nogmaals op gewezen, dat deze onderdelen van de agrarische structuur binnen de provincies van gebied tot gebied sterk uiteenlopen.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid in de agrarische sector.

Over deze ontwikkeling is door Drs. W. de Jong van het L.-E.I. een prognose opgesteld voor de periode 1960 - 1980 ⁹⁾. De resultaten van deze prognose, die verder uiteraard is gebaseerd op een aantal als uitgangspunten genomen veronderstellingen, zijn verkort weergegeven in tabel 3. De werkgelegenheid is uitgedrukt in volwaardige arbeidskrachten (v.a.k. = 1 manjaar van een man van 20 - 59 jaar).

TABEL 3.

De agrarische werkgelegenheid in 1960 en 1980

Categorieën	Werkgelegenheid in v.a.k. in							
	Drente		Friesland		Groningen		het noorden	
	1960	1980	1960	1980	1960	1980	1960	1980
Landbouwers a) en tuinders b)	13.500	12.310	15.760	14.560	8.953	7.990	38.213	34.860
Meewerkende zoons	3.667	3.300	4.990	4.900	2.823	2.823	11.480	11.045
Arbeiders	3.080	1.630	9.110	4.700	12.804	9.370	24.994	15.700
Subtotaal	20.247	17.240	29.860	24.160	24.580	20.205	74.687	61.605
Overige bedrijfshoofden a)	950	480	1.075	540	835	420	2.860	1.440
Vrouwelijke arbeidskrachten	2.050	1.050	650	380	600	330	3.300	1.760
Alle categorieën	23.247	18.770	31.585	25.080	26.015	20.955	80.847	64.805

a) Met bedrijven ≥ 1 ha.
Bron: L.-E.I.

b) Met bedrijven $\geq 0,01$ ha.

De subtotaal in tabel 3 hebben betrekking op de eigenlijke mannelijke agrarische beroepsbevolking (zonder dubbelstellingen). Deze zal in 1960 in het noorden des lands ongeveer 97.475 personen bedragen of 74.687 v.a.k.

De eigenlijke mannelijke agrarische beroepsbevolking zal in 1980 naar verwachting zijn verminderd tot omstreeks 77.850 personen of 61.605 v.a.k., dat is een afnemning van 19.625 personen (20 pCt.) of 13.082 v.a.k. (18 pCt.). Ook in elk der drie provincies afzonderlijk zal deze vermindering in personen ongeveer 20 pCt. bedragen.

In v.a.k. zal de afnemning van de agrarische werkgelegen-

⁷⁾ Wat dit laatste betreft, afgaande op de grondverbeteringsbehoefte.

⁸⁾ Het arbeidseffect is een maatstaf voor de arbeidsproductiviteit.

⁹⁾ Hierbij is gebruik gemaakt van de volks- en beroepstelling 1947, de landbouwtellingen mei 1947, 1955 en 1957, de woningtelling 1956, de arbeidskrachtentelling 1956, gegevens van het Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw en het L.-E.I.-rapport No. 287: „Onderzoek naar de te verwachten ontwikkeling van de werkgelegenheid”.

heid het belangrijkste zijn voor de landarbeiders (37 pCt.). Voor de landbouwers en tuinders bedraagt dit percentage 9, voor de meewerkende zoons slechts 4. De categorie „overige bedrijfshoofden”, die hun hoofdberoep buiten hun landbouwbedrijf hebben, zal verminderen met 50 pCt., de groep van de vrouwelijke arbeidskrachten met 45 pCt.

Het gevolg van de daling van de arbeidsbezetting in de agrarische sector zal in het algemeen merkbaar zijn door een verhoging van de arbeidsproductiviteit. Het verloop hiervan laat zich enigszins illustreren door de ontwikkeling van het aantal ha cultuurgrond per v.a.k.

TABEL 4.

Cultuurgrond per volwaardige arbeidskracht

Provincie	Aantal ha per v.a.k. in			
	1947	1956	1960	1980
Drente	6,0	7,4	8,0	9,9
Friesland	6,3	7,4	8,1	10,1
Groningen	6,1	6,8	7,3	9,0
Noorden	6,2	7,0	7,8	9,7

Bron: L.-E.I.

Het resultaat van bovenstaande ontwikkeling is dat de oppervlakte cultuurgrond per v.a.k. in het noorden des lands in de periode van 1947 tot 1956 met ongeveer 13 pCt. is toegenomen. Voor de periode 1960 - 1980 wordt deze stijging geschat op 24 pCt. Het aandeel van de vrouwelijke arbeidskrachten in de gehele agrarische arbeidsbezet-

ting (feitelijk alleen in Drente van enig belang) zal meer dan gehalveerd worden.

Enkele andere aspecten van de agrarisch-demografische situatie in het noorden verdienen, naast de ontwikkeling van de agrarische werkgelegenheid, in het bijzonder vermelding. Ten aanzien van de omvang van de afvloeiing bij de jeugdige boerenzonen (15 - 19 jaar) in de noordelijke provincies is de beroepskeuze-index, die door het L.-E.I. is berekend op grond van een recent onderzoek, instructief ¹⁰⁾. Deze index confronteert de behoefte aan bedrijfsopvolgers met het potentiële aanbod (in land- en tuinbouw werkende niet-zelfstandige boerenzonen). De uitkomsten voor de noordelijke gebieden zijn weergegeven in tabel 5.

In beide rechtse kolommen van tabel 5 is rekening gehouden met een vermindering van het aantal bedrijven met 10 pCt. in de eerstkomende 10 à 15 jaren. Het is echter twijfelachtig, of een dergelijke afnemning zal optreden in het noordelijke zeeklei- en weidegebied en de veenkolo-

¹⁰⁾ „Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw”, L.-E.I., 's-Gravenhage 1959, blz. 90 e.v.

TABEL 5. *Beroepskeuze-index*

Gebied	Beroepskeuze-index bij					reductie met 10 pCt. a)	Generatiedruk bij reductie met 10 pCt. a)
	gelijkblijvend aantal bedrijven						
	totaal	in de grootteklasse					
		< 5 ha	5-10 ha	10-20 ha	≥ 20 ha		
Noordelijk zeekleigebied	0,77	0,48	0,61	1,00	0,84	0,85	1,22
Noordelijk weidegebied	1,06	0,81	0,85	1,04	1,38	1,18	1,44
Noordelijk zandgebied	0,96	0,68	0,67	1,22	1,38	1,06	1,21
Veenkoloniën	0,70					0,77	0,89
Alle gebieden in Nederland	1,03	0,69	0,92	1,37	1,18	1,15	1,38

a) Van het aantal bedrijven.
Bron: L.-E.I.

niën. Niettemin zijn de beroepskeuze-indexcijfers voor het noordelijke zeekleigebied en de veenkoloniën de laagste van het gehele land. Zij liggen aanmerkelijk beneden 1,00 (evenwichtstoestand). Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de generatiedrukcijfers aanzienlijk hoger zijn (tabel 5)¹¹⁾.

Dit betekent dat de afvloeiing van boerenzons uit de landbouw in het noordelijke zeekleigebied en de veenkoloniën thans zo sterk is dat, als deze ontwikkeling zich voortzet, in deze akkerbouwgebieden in de naaste toekomst een tekort aan bedrijfsopvolgers is te verwachten, ook op de grote bedrijven.

De consequenties van de ontwikkeling van de agrarische werkgelegenheid voor het platteland uit zich in demografisch opzicht in het bevolkingsverloop.

In de eerste plaats betreft het hier de vermindering van het zielental in meer dan de helft van de plattelandsgemeenten in de noordelijke provincies sinds 1947. Vele plattelandsgemeenten in andere landsdelen daarentegen, bijv. in Noord-Brabant en Limburg, vertonen een sterke groei van de bevolking.

Een tweede belangrijke ontwikkelingstendentie in verscheidene plattelandsgebieden, met name in het noorden, is de verschuiving, die zich voltrekt in de aard van het bewoningspatroon. In het algemeen kunnen de grote dorpen zich handhaven of enigszins groeien, terwijl de verspreide bewoning en de meeste kleine kernen in omvang afnemen. De leefbaarheid van het platteland is hier in het geding. Deze ontwikkeling wijst erop, dat men voor het platteland in grotere eenheden dient te gaan denken. Hieruit kan eventueel een dorpenplan resulteren met specifieke functies voor grote kernen (industriële en/of agrarische verzorgingsfunctie) en een intensieve samenwerking tussen de kleine en grote kernen.

Als belangrijkste directe oorzaak van het teruglopen van het inwonertal in vele plattelandsgemeenten in de noordelijke provincies dient te worden vermeld de relatief sterke afvloeiing van landarbeiders, landarbeiderszons en boerenzons. Hoewel deze voortkomt uit de beperkte opnemingscapaciteit van de landbouw, spelen eveneens de mogelijkheden van meer loon, comfort en ontspanning en betere huisvesting in de stedelijke samenleving een rol.

Een ontwikkelingsplan voor land- en tuinbouw in het noorden des lands.

Uit het voorgaande volgen vier belangrijke argumenten voor een ontwikkelingsplan, dat een gestimuleerde ver-

¹¹⁾ Voor de betekenis van beroepskeuze-index en generatiedruk zie men verder: „Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw”, blz. 91.

betering van de agrarische structuur beoogt in het probleemgebied van Drente, Friesland en Groningen:

1. de landbouw als middel van bestaan is in het noorden ruim tweemaal zo belangrijk als in geheel Nederland (relatief gezien);

2. een extra stimulans voor de niet-agrarische bestaansbronnen zal de landbouw en de agrarische bevolking in een relatief nog ongunstiger positie brengen, indien tegelijkertijd geen extra zorg en middelen worden besteed aan de agrarische structuurverbeteringen;

3. de noordelijke landbouw verkeert in structureel ongunstiger omstandigheden dan die elders in Nederland; dit geldt met name voor Drente en Friesland, ten aanzien van enkele structurelementen evenzeer voor Groningen;

4. de aantrekkelijkheid van de landbouw als bestaansbron, evenals de leefbaarheid van het platteland, dient te worden vergroot in verband met de over het algemeen relatief sterke afvloeiing uit deze bedrijfstak in het noorden, die het gevaar in zich houdt van een tekort aan opvolgers, ook op grotere bedrijven.

In een op te stellen ontwikkelingsplan van het noorden des lands zou aan een gestimuleerde verbetering van de agrarische structuur grote aandacht moeten worden besteed. De ten aanzien van de landbouw te treffen structuurverbeterende maatregelen zijn te onderscheiden in:

1. functionele (enkelvoudige) werken;
2. integrale werken (ruilverkavelingen nieuwe stijl).

Het wegnemen van de belemmeringen, welke de bestaande agrarische structuur in het noorden des lands vertoont met betrekking tot de mogelijkheden tot verhoging van welvaart en welzijn ten plattelande, kan namelijk op tweërlei wijze geschieden. Men kan door een integrale aanpak alle agrarische structurelementen in een bepaald gebied verbeteren. Hiervoor is een zgn. *ruilverkaveling nieuwe stijl* de aangewezen weg. Een afdoende verbetering van de agrarische structuur in de noordelijke provincies is voor verscheidene gebieden slechts mogelijk door deze ruilverkavelingen nieuwe stijl, gepaard aan een intensieve voorlichting door middel van streekverbeteringsplannen. Het is echter ook mogelijk meer functioneel te werk te gaan door slechts enkele onderdelen van de agrarische structuur tot grotere doelmatigheid te brengen.

In dit verband blijkt uit het meerjarenplan voor ruilverkavelingen en andere cultuurtechnische werken in Nederland, dat de investeringen ten behoeve van de waterbeheersing en de ontsluiting het grootste rendement opleveren. Tevens is het mogelijk deze werken in relatief korte tijd voor te bereiden en uit te voeren. In de huidige structuur van het noorden vormen de waterbeheersing en de ontsluiting de belangrijkste knelpunten, terwijl in bepaalde gebieden de verkaveling (de grondkwaliteit) en de bedrijfs-groottestructuur ongunstig zijn. In sociaal-economisch opzicht zijn in het noorden des lands de uitbreiding van de nutsvoorzieningen en de verbetering van de woningkwaliteit urgent.

Het verdient onzes inziens dan ook ernstige overweging — mede in verband met de beperkte capaciteit tot het uitvoeren van integrale ruilverkavelingen — dat in de eerste fase van het ontwikkelingsplan overwegend de eerdergenoemde functionele werken zullen worden aangepakt, d.w.z. werken die van betekenis zijn voor uitgestrekte agrarische gebieden, zoals waterbeheersings- en ontsluitingswerken, alsmede de krotopruijing op grote schaal. Hierbij valt op te merken, dat ontsluitings- en krotopruijingsprojecten door de verbetering van de infrastructuur

ook van veel belang zijn voor de regionale industrialisatie. In de tweede fase kunnen vervolgens de integrale werken, die bedoeld zijn voor relatief kleinere gebieden met een in alle opzichten ongunstige agrarische structuur, op de functionele werken worden geënt.

Uitvoering van het hiervóór in grote lijnen beschreven ontwikkelingsplan voor de landbouw zal een waarborg zijn voor de totstandkoming van een agrarisch klimaat tussen de industriële ontwikkelingskernen in de noordelijke provincies, waarin deze bedrijfstak onder zo gunstige mogelijke omstandigheden kan produceren, zodat het noorden des lands zijn vanouds zeer belangrijke agrarische functie zal kunnen handhaven en er een redelijke mate van welvaart en welzijn op het platteland zal heersen, voor

zover althans de agrarische structuur deze bepaalt. De aangeduide structuurverbeterende werken zijn naar onze mening het eerst- en hoogstnodige voor de *agrarische sector*. Dit neemt niet weg, dat een zeer snelle industrialisatie in het noorden *een algemeen belang* is van de eerste orde¹²⁾. Tevens zijn, -zoals hiervoor reeds is opgemerkt, bepaalde structuurverbeterende maatregelen tegelijkertijd zowel voor de landbouw als voor de regionale industrialisatie van groot belang.

Rolde.

Ir. J. D. DORGELO.

¹²⁾ Men vergelijk de conclusie van Dr. A. Vondeling, l.i. in zijn artikel „De landbouw in het noorden” in „E.-S.B.”, 44ste jrg., No. 2208/2209, 7 november 1959, blz. 910.

De huidige stand van zaken met betrekking tot de administratieve automatisering

(III)¹⁾

Nadat in het eerste artikel enkele begrippen werden omschreven, werd in het tweede een overzicht gegeven van de ontwikkeling, en van de voordelen, die door de uitvoering van elektronische apparatuur bereikt konden worden. Tevens werden enkele opleidings- en voorlichtingsproblemen besproken.

Aanpassing van de conventionele kantoormachine-apparatuur.

Duidelijk is thans waarneembaar hoe de fabrikanten van de traditionele boekhoudmachines zich trachten aan te passen aan de nieuwere elektronische technieken. Kasregisters, boekhoudmachines e.d. worden zo toegerust, dat zij niet alleen gebruikelijke boekingen verrichten, maar tevens dezelfde gegevens in gecodeerde vorm op een ponskaart vermelden, die dan dienst kan doen als invoer van elektronische administratiemachines. Ook andere ontwikkelingen, zoals het automatische inlezen van beginsaldi, kan men bij de traditionele boekhoudapparatuur onderkennen.

De conventionele ponskaartenapparatuur weet zich in verschillende gevallen goed te handhaven. Ook deze vertoont allerlei opmerkelijke aanpassingen, verbeteringen, grotere snelheden enz. Er blijken zich voorts situaties voor te doen, waarin het conventionele ponskaartensysteem een goede introductie voor een elektronisch administratiesysteem is.

De kleinere bedrijven en de administratieve automatisering.

Het is een wijd verspreid misverstand, dat de elektronische administratietechniek alleen betekenis heeft voor het grote bedrijf. Weliswaar is deze techniek in de eerste plaats van belang voor de grote onderneming, maar ook in het kleinere en middelgrote bedrijf kan zij toch vele en goede diensten bewijzen. In dit verband is het dan ook van belang dat in toenemende mate kleine apparaturen aan de markt komen, die voor het middelgrote bedrijf geschikt zijn. In tal van gevallen is het mogelijk deze installaties

te huren, waardoor de financiering vergemakkelijkt wordt.

Kleinere bedrijven hebben voorts de mogelijkheid om een deel van hun administratiewerk in loondienst te laten verrichten of door leveranciers van kantoormachines of door gebruikers, die reeds over een installatie beschikken. Voorts ziet men een tendens tot concentratie van administratieve werkzaamheden in die zin, dat kleinere bedrijven gemeenschappelijk elektronische administratie-apparatuur aanschaffen en exploiteren. In Engeland hebben zeven kleinere „engineering”-bedrijven een computerpool gevormd voor de verwerking van technische en administratieve data. In ons land zijn hiervan, naar ik meen, nog geen concrete voorbeelden. Wel is een vrij groot aantal Twentse bedrijven er kort geleden toe over gegaan hun loonadministratie gemeenschappelijk op conventionele ponskaartenapparatuur te doen verrichten.

Een bijzonder belangwekkend initiatief is tegen het eind van 1959 door het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond genomen. Het Verbond heeft de directies van de bij haar aangesloten ondernemingen medegedeeld, dat het de oprichting van een Centrum voor Elektronische Administratie — onder te brengen bij „Centraal Beheer” — overweegt. Dit Centrum zal ten dienste staan van het bedrijfsleven, voorlopig voor de loonadministratie. Om-trent de organisatievorm wordt het volgende medegedeeld:

„Wat organisatievorm betreft zou het centrum — naar het oordeel van de werkgroep — rechtspersoonlijkheid moeten bezitten; het zou gebruik kunnen maken van het bestaande — geheel onafhankelijke — apparaat van „Centraal Beheer”, dat reeds grote ervaring heeft met de administratie van instellingen, die ten behoeve van het bedrijfsleven werkzaam zijn. Het is uiteraard de bedoeling, dat het centrum als orgaan van en voor het bedrijfsleven, op kostenbasis met de deelnemers zal afrekenen”.

De circulaire, waarin het voornemen werd aangekondigd, is een interessant tijdsdocument. Een passage daaruit, die de aandacht trekt, is de volgende:

„Van de kosten heeft de werkgroep zich al wel een voorlopig beeld kunnen vormen, maar een vastomlijnde berekening kan pas gemaakt worden als de omvang van het centrum — mede door de antwoorden op deze brief — duidelijker is komen vast te staan. Met vrij grote zekerheid kan echter nu al worden ge-

¹⁾ De voorgaande artikelen verschenen in „E.-S.B.” van 11 en 18 mei jl.

steld, dat bij deelname van een aantal bedrijven die samen bijv. 100.000 loontrekkenden in dienst hebben de jaarlijkse kosten (dus exclusief de aanvangskosten) ongeveer 50 % lager zullen zijn dan de gemiddelde kosten, zoals die door de bezochte bedrijven voor de huidige wijze van administreren aan de werkgroep zijn opgegeven.

Het is niet de bedoeling, dat het centrum de gehele loonadministratie van de aangesloten bedrijven zou overnemen. Dit zou evenmin mogelijk als wenselijk zijn. Het centrum zal zich slechts kunnen belasten met het routinewerk, de rompslomp, die een zo groot deel van de tijd en aandacht van de administratie der afzonderlijke bedrijven opeist. Het bedrijfseigene van de administraties der aangesloten ondernemingen blijft volkomen intact. De aangesloten ondernemingen moeten geheel vrij blijven in het bepalen van hun administratieve beleid. Wel krijgen op deze wijze de administraties in de bedrijven de handen vrij voor het opstellen van die additionele gegevens op bedrijfseconomisch en -technisch gebied, waaraan in vrijwel alle ondernemingen dringend behoefte bestaat, maar die men zo dikwijls met de beschikbare krachten niet verschaffen kan, omdat de loonadministratie een zo groot deel van de administratiecapaciteit opeist.

De taak van de loonadministrateurs in de aangesloten bedrijven zal hierdoor enigszins veranderen: zij zullen het algemene beheer van hun afdeling — zij het in kleinere omvang — blijven voeren; zij zullen bovendien een belangrijk aandeel moeten krijgen in de zg. voorprogrammering, de eerste rangschikking van de gegevens die uiteindelijk door de elektronische apparatuur worden verwerkt. Hiervoor zullen zij een aanvullende opleiding moeten volgen, die overigens betrekkelijk kort zal zijn. De werkgroep heeft inmiddels vastgesteld, dat de faciliteiten hiervoor beschikbaar kunnen worden gesteld²⁾.

Afgewacht moet worden wat de resultaten van dit belangrijke initiatief zullen zijn, aangezien de organisatorische moeilijkheden niet gering zullen blijken²⁾.

Afgezien van het bovenstaande profiteert het kleinere bedrijf indirect van de ontwikkelingen in de elektronische administratietechniek doordat, gelijk opgemerkt, de conventionele boekhoudmachines verschillende belangwekkende modernisering en aanpassingen ondergaan. In het algemeen is er, en in de administratieve en in de fabricagesector, een toenemende belangstelling voor „low cost automation” waarneembaar. In dit verband is het interessant waar te nemen hoe in de Verenigde Staten, wat betreft het gebruik van computers in loondienst, een oorlog is uitgebroken. Een van de mammothbedrijven, de „Radio Corporation of America”, tot nu toe nauwelijks van betekenis op de computer-verkoopmarkt, heeft onverwacht aangekondigd, dat het te beginnen met 1960 een twaalfstal centrale servicebureaus met „giant-computers” zal inrichten, waarvan derden het gebruik per uur — met een minimum aantal uren per maand — kunnen huren.

Uitgangspunt is, dat zeer grote computers zoveel goedkoper dan grote computers werken, dat het voor kleine en middelgrote bedrijven het voordeligst zal blijken van centra met „reuzen”-apparatuur gebruik te maken. Het ligt in de bedoeling hierbij tevens gebruik te maken van de nieuwste ontwikkeling op het gebied van de data transmissie. I.B.M. heeft hierop geantwoord dat het naast de

²⁾ Kort voor het ter perse gaan van dit artikel werd een rapport van het Verbond over het Centrum voor Elektronische Administratie gepubliceerd. Hierin wordt gezegd, dat over enkele maanden de oprichting te verwachten is van een Centrum voor Elektronische Administratie ten dienste van het Nederlandse bedrijfsleven. In antwoord op de genoemde circulaire, die in november 1958 werd gestuurd aan de bij het Verbond aangesloten bedrijven, hebben nu reeds 300 ondernemingen met samen meer dan 120.000 werknemers bericht, dat zij overwegen zich bij het Centrum aan te sluiten. Gezien de steeds groeiende belangstelling voor centrale verwerking van administratieve gegevens met behulp van elektronische machines, meent het Verbond als richtdatum voor het beginnen van de werkzaamheden 1 januari 1961 te kunnen noemen.

Data Centres, die het reeds heeft, nog 25 nieuwe van deze elektronische centra zal oprichten. Het zal nog moeten blijken, of de speculaties die aan deze grootscheepse wijze van equiperen van computer centra ten grondslag liggen, een succes zijn, maar er zal voorshands wel een krachtige impuls voor de exploitatie van elektronische informatieverwerkende apparatuur van de „war of the computers”³⁾ — zoals deze strijd in de Verenigde Staten wordt genoemd — uitgaan.

Een ander bijzonder initiatief.

Door het Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank is in oktober 1958 een Commissie van leden van deze Bank en van de Raden van Arbeid, benevens van een viertal buitenstaanders gevormd, teneinde na te gaan welke toepassingsmogelijkheden de nieuwere vormen van administratieve automatisering voor de verwerking van de gegevens met betrekking tot de sociale verzekeringen bieden. Deze Commissie is, blijkens haar rapport van juni 1959, allereerst tot de conclusie gekomen, dat door een wijziging en aanvulling van de bestaande conventionele ponskaarten-apparatuur „een jaarlijkse besparing van naar schatting f. 250.000 op administratiekosten kan worden verkregen”, terwijl bovendien „de administratie beter, sneller en efficiënter zal kunnen plaatsvinden”.

De voorgestelde wijziging is door de leiding van de Sociale Verzekeringsbank op zeer korte termijn geëffectueerd. Om een idee te geven van de vraagstukken, welke aan de invoering van elektronische administratie-apparatuur in een concreet geval verbonden kunnen zijn, vermeld ik hieronder nog enige conclusies uit het rapport van de Commissie:

„In de huidige fase van ontwikkeling is het nog niet rationeel om ten behoeve van de administratie van de Algemene Ouderdomswet en de Algemene Weduwen- en Wezenwet een elektronische administratiemachine in te schakelen.

Indien na verloop van jaren de A.O.W.-pensioenen, waarvan het bedrag een procentuele vermindering heeft ondergaan, sterk in aantal zouden zijn toegenomen, zodat dit voor de dan aanwezige apparatuur mogelijk bezwaren zal opleveren, kan het vraagstuk van het gebruik van een elektronische machine opnieuw aan de orde worden gesteld.

Ten behoeve van de administratie van de Ongevallenwet en ten dele evenzo van de Invaliditeitswet is de mogelijkheid niet uitgesloten dat met vrucht van een elektronische administratiemachine gebruik zal kunnen worden gemaakt. Voor een rationele en efficiënte toepassing zal dan echter de huidige uitvoeringsorganisatie nog een aantal jaren (ten minste 5) ongewijzigd moeten blijven.

Gezien de onzekerheid, die bestaat omtrent de tijd dat deze wetten nog door Bank en Raden zullen worden uitgevoerd, kan de Commissie geen oordeel uitspreken over de vraag of al dan niet een nader onderzoek naar de mogelijkheden met betrekking tot de administratie van de laatstgenoemde wetten dient te worden gehouden”.

Na bestudering van het rapport heeft de Sociale Verzekeringsbank dezer dagen de Commissie verzocht haar werk te willen aanvullen met een nader onderzoek inzake de mogelijkheden van de automatisering van de administratie met betrekking tot de uitvoering van de Ongevallenwet en ook na te willen gaan aan welke voorwaarden sociale verzekeringswetten moeten voldoen om bij haar uitvoering doelmatig van elektronische informatieverwerkende machines gebruik te kunnen maken.

Prijzen en merken.

Er ontwikkelt zich zowel in de Verenigde Staten als in

³⁾ Zie „Fortune”, oktober 1959.

Europa een toenemende concurrentie, ook van en onder Europese fabrikanten. Toch merkt men op het ogenblik in Europa nog niet veel van prijsconcurrentie; de hoge Amerikaanse prijzen zijn nog steeds maatgevend voor Europa. Het aanmerkelijk lagere loon- en kostenpeil van Europa ten opzichte van de Verenigde Staten komt dan ook nog weinig in de prijzen tot uitdrukking, vermoedelijk omdat de produktie in Europa nog zeer kleine series betreft. Aan de fabrikanten en de toenemende concurrentie hoop ik overigens t.z.t. een afzonderlijke beschouwing te wijden.

Literatuur en onderwijs.

De voortgang van de elektronische administratietechniek blijkt ook uit de toeneming van het aantal tijdschriften, studieboeken e.d. Er vloeit op dit gebied een steeds omvangrijker wordende stroom van publikaties, die nog maar net kan worden overzien. In ons land is thans een drietal werkjes over administratieve automatisering van de hand van Nederlandse auteurs verschenen. Bij automatisering speelt vaak het beginsel van de tegenkoppeling of „feedback” een belangrijke rol. Dit beginsel heeft na de laatste wereldoorlog het aanzien gegeven aan belangwekkende beschouwingen over de stuurkunde of Cybernetica, die tal van levensgebieden blijkt te omvatten. Een beknopte interessante publikatie van internationale allure is het geschrift „Cybernetica” van de directeur van het Nederlands Centraal Instituut voor hersenonderzoek, Prof. Dr. S. T. Bok. Uit de ondertitel: „Hoe sturen wij ons leven, ons werk en onze machines?”, blijkt de ruime conceptie ⁴⁾.

Sinds kort is aan de Universiteit van Amsterdam een buitengewoon hoogleraar, de heer R. W. Starreveld, benoemd, in wiens leeropdracht de administratieve automatisering nadrukkelijk is vermeld. Ook zijn intrede: „De automatisering van de informatieverwerking”, legt getui-

⁴⁾ Een pocketuitgave van Uitg. Het Spectrum.

genis af van de opmerkelijke evolutie, die zich met betrekking tot de administratie c.q. de informatieverwerking bezig is te voltrekken.

Administratie en produktie.

Het gebruik van elektronische informatieverwerkende apparatuur in de fabricagesector voor de besturing van gehele processen of van bepaalde machines is groeiende. Hierbij wordt zowel van analoge als van digitale rekenapparatuur gebruik gemaakt. In verband daarmee komt de samenwerking c.q. samenkoppeling van elektronische informatieverwerkende apparaten voor administratieve doeleinden en die voor fabricageprocessen steeds dichter bij de mogelijkheden. Men neemt echter aan, dat het nog wel 5 à 10 jaar zal duren voordat op dit gebied concrete resultaten zijn te bereiken.

Slot.

De in dit drietal artikelen gegeven beschouwingen en vermelde gegevens geven enig beeld van de snelle ontwikkeling van de elektronische administratietechniek of ruimer van de elektronische informatieverwerkende techniek. Zoals reeds vermeld wijzen verschillende tekenen erop, dat deze ontwikkeling een tweede fase is ingegaan. Een bijzonder verschijnsel daarbij is, dat men de voorzichtigen en bedachtzamen in een vrij snel tempo hun reserves ten aanzien van de mogelijkheden van de elektronische reken- en administratiemachines ziet prijsgeven, omdat steeds duidelijker wordt, dat deze machines fantastische mogelijkheden in zich sluiten. In wezen liggen de belangrijkste vraagstukken eigenlijk niet meer in de eerste plaats bij de machines, maar bij de ontwikkeling van het menselijk vermogen om huidige en toekomstige mogelijkheden van de elektronische informatieverwerkende machines uit te buiten.

's-Gravenhage.

H. REINOUD.

Vervoersproblemen in Nederland

Toen op 18 maart jl. de Belgische Minister van Verkeerswezen, de heer Segers, in Scheveningen op uitnodiging van de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg een rede hield over de vervoersproblemen in België, nodigde hij zijn Nederlandse collega uit naar België te komen om over de Nederlandse vraagstukken op dit gebied te spreken. Op 16 mei jl. beantwoordde Zijne Excellentie Minister H. A. Korthals deze uitnodiging door in Brussel tijdens een zakenlunch van genoemde Kamer van Koophandel te spreken over vervoersproblemen in Nederland.

De functie en de betekenis van het vervoer in Nederland.

In België is het vervoer steeds nauw verbonden geweest met de eigen, dus de nationale, industrie en de landbouw; daardoor heeft het vervoer in dit land een duidelijk verzorgende functie gekregen. De Nederlandse vervoerondernemingen zijn echter in sterke mate op het verlenen van vervoerdiensten aan het buitenland gericht. De betekenis van de Nederlandse export van vervoerdiensten is voor ons land bijzonder groot. De handelsbalans van Nederland vertoont structureel een tekort; in de periode

1956 tot en met 1959 bedroeg het tekort bijv. f. 5.564 mln. Voor meer dan de helft, nl. voor f. 2.865 mln., werd dit tekort echter goedge maakt door een overschot op de vervoerdienstenbalans. Het verlenen van vervoerdiensten is voor ons land dus van groot belang; het buitenland profiteert daarbij van de gespecialiseerde kennis en de (nog) gunstige prijzen.

Door de opheffing van contingenten en invoerrechten zullen de uitvoermogelijkheden voor de industrie in de E.E.G.-landen in ruime mate worden vergroot. Gezien het levensbelang dat ons land heeft bij het behouden van de mogelijkheid tot het verrichten van internationaal vervoer is het de mening van Minister Korthals dat Nederland het recht heeft aan te dringen op het opheffen van de belemmeringen die aan export van vervoerdiensten in de weg worden gelegd. In dit verband behoort slechts te worden gewezen op de mislukte onderhandelingen over landingsrechten van de K.L.M. in Amerika, de bescherming van de zeevloot door diverse landen, de beperkende maatregelen ten aanzien van de binnenvaart en het wegverkeer in Europa etc. In Benelux-verband wordt aan deze liberalisatie reeds veel gedaan: het wegvervoer en

het vervoer per binnenschip worden ingevolge het Unie-Verdrag de komende jaren al aanzienlijk vrijer, een politiek, waaraan Nederland ook in E.E.G.-verband van harte zal meewerken.

De structuur van het Nederlandse vervoerapparaat.

De spoorwegen.

Het aandeel van de spoorwegen in het totaal aantal in het binnenlands vervoer verrichte tonkilometers bedroeg recentelijk in België 45 pCt. en in Nederland 28 pCt. De oorzaak van dit verschil moet worden gezocht in het uitgebreide net van waterwegen in ons land. Ook vóór de opkomst van het gemotoriseerde wegvervoer in ons land hebben de Nederlandse spoorwegen door de aanwezigheid van dit waterwegennet niet de positie ingenomen die de spoorwegen in België bezaten. De aanpassing van deze vervoertak aan de situatie, ontstaan na het verschijnen van de auto, is in Nederland vlot verlopen daar de spoorwegen in ons land niet als de enige algemene, publieke vervoerder werden beschouwd en daardoor gemakkelijker afstand deden van relatief onrendabel vervoer; ten opzichte van 1930 werd het net voor reizigersvervoer met 33 pCt. en dat voor goederenvervoer met 13 pCt. verminderd. Samen met een commerciële opzet is de concurrentiepositie van de spoorwegen sterk gebleven.

Minister Korthals besteedde veel aandacht aan het commerciële beleid van de N.S. Zowel de vrijheid om vervoer te verrichten tegen een met de verlader overeengekomen prijs als het geheime karakter van deze contracten zijn zeer omstreden in het buitenland, omdat hiervan chaotische toestanden in het vervoerwezen worden verwacht. Deze contractvrijheid is ingevoerd om de N.S. een wapen te verschaffen tegen concurrerende vervoertakken, die bij hun tariefstelling wel met alle markt-omstandigheden rekening konden houden: met de soort van de te bedienen relatie, de soort te vervoeren goed, de regelmaat van het vervoer in de tijd, de snelheid van vervoer etc. Een naar deze grootheden genuanceerd prijsbeleid is moeilijk met een stelsel van vaste tarieven te bereiken. De N.S. zijn niet verplicht de contracten te publiceren: geen enkele handelaar of fabrikant wordt er immers toe gedwongen zijn overeenkomsten openbaar te maken. Dit zou in strijd zijn met het commerciële beleid, terwijl publikatie van de contracten bovendien een gevaarlijke tendens tot prijsverlaging in zich houdt. Deze opvattingen schijnen langzamerhand ook in Duitsland bij de spoorwegen ingang te vinden.

Het goederenvervoer over de weg.

De capaciteit van het autopark in het eigen vervoer en het beroepsvervoer is in ons land vrijwel gelijk. Het aandeel van het wegvervoer in het totale binnenlandse vervoer bedraagt voor Nederland thans 35 pCt. tegen België 24 pCt. Hoewel het kleinbedrijf in deze vervoertak nog overheerst, is de toename van de bedrijfsgrootte verheugend: in 1954 bezat 76 pCt. van de ondernemingen minder dan 3 auto's; einde 1959 was dit 61 pCt. De onvrijheid in het internationale wegvervoer blijft echter zorgen baren.

De binnenvaart.

Het aandeel van de binnenvaart in het totale vervoer in Nederland is 37 pCt., in België 31 pCt. Steeds meer wordt in de kringen van verladers en ook wel van vervoerders het huidige bevrachtingsregime met de „tour de rôle”, de door de Overheid beheerste schippersbeurzen en het margetarief

als een rem gezien op de commerciële bedrijfsvoering en de rationalisatie. Binnen afzienbare tijd kan echter een grotere vrijheid op dit gebied tegemoet worden gezien. Op de moeilijke punten van het Moerdijkkanaal en de Rijnvaartpremies ging de Minister niet in, daar de Regeringen van België en Nederland deze kwesties aan het onderzoeken zijn.

De zeehavens en de zeescheepvaart.

Ten aanzien van de Noordzeehavens worden veelal slechts de onderlinge strijdpunten belicht in plaats van de grote gemeenschappelijke belangen die beide landen hebben bij een vrije toegang tot het achterland. De zeehavens en de zeescheepvaart zijn voor de Nederlandse economie van groot belang. Al is het getal der direct bij de zeevaart betrokkenen slechts ca. 55.000, het getal der bij de Nederlandse zeescheepvaart direct en indirect betrokkenen is aanzienlijk groter. Deze bedrijfstak leverde aan de Nederlandse betalingsbalans over 1958 een bijdrage van netto ca. f. 800 mln. Hoewel de Nederlandse reders het de laatste jaren bijzonder moeilijk hebben (politieke verhoudingen, vlagdiscriminatie, goedkope vlaggen, overcapaciteit) wisten zij door een voorzichtige bedrijfsvoering en door ondernemingsgeest na de oorlog hun vroegere positie te heroveren.

De luchtvaart.

Wanneer in Nederland over luchtvervoer wordt gesproken, spreekt men over de K.L.M., de maatschappij die maakt, dat Nederland een luchtvaart bezit die zeer groot is in verhouding tot de betekenis van ons land als mogendheid. Handhaving van deze positie is slechts mogelijk wanneer de lucht even vrij is als de zee. Nederland voert ten aanzien van de luchtvaartrechten een uiterst liberale politiek: binnen het raam van de internationale veiligheidsbepalingen van de ICAO en de tariefbepalingen van de IATA speelt bij het toekennen van landingsrechten aan vreemde luchtvaartmaatschappijen de bescherming van het eigen luchtvaartbelang geen rol. Samenwerking in volle vrijheid wordt ook op dit gebied door Nederland voorgestaan. De Minister sprak de hoop uit dat de IATA niet verder in haar positie zal worden ondermijnd door interne tegenstellingen en extern door het optreden van outsiders.

Na van het vorenstaande kennis te hebben genomen valt het niet te verwonderen dat in ons land het vervoer wordt beschouwd als een zelfstandige economische activiteit die zijn plaats heeft naast industrie, landbouw en handel en daaraan niet ondergeschikt is. Gezien de functie en de betekenis van het vervoer is het ontoelaatbaar deze bedrijfstak in Nederland te gebruiken voor het nastreven van allerlei doeleinden op economisch en sociaal terrein. Nederland heeft deze opvatting lange tijd als enig E.E.G.-partner moeten verdedigen, doch bij het opstellen van het gemeenschappelijk vervoerbeleid van de Euromarktl landen valt thans over de principes van de vervoerpolitiek tussen België en Nederland een belangrijke toenadering te constateren. Nederland vertrouwt erop België aan zijn zijde te zullen vinden bij het bepleiten van een bestrijding van te extreem doorgevoerde ideeën over „Gemeinwirtschaftlichkeit” en „Service public”. De Nederlandse Regering is van mening dat een gezond en krachtig ontwikkeld vervoer voor de welvaart der volkeren onmisbaar is; een dergelijk vervoerapparaat kan slechts bestaan bij

een zo groot mogelijke vrijheid. Een zekere mate van regeling is onontbeerlijk om bandeloosheid te voorkomen. Nederland zal gaarne in nauwe samenwerking met België meewerken aan de opstelling van gemeenschappelijke voervoorschriften in het kader van de Europese Economische Gemeenschap.

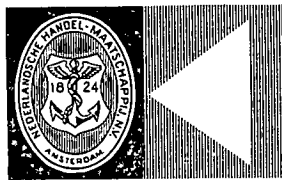
Rotterdam. H. H. HORSTING.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De storting op 16 mei jl. van f. 150 mln., uiteraard onder aftrek van het disconto, op het van de Belgische Staat opgenomen schatkistpapier, bracht op de eerste dag van de verslagweek wel belangrijke geldebewegingen mede, doch het vooruitzicht hierop heeft de rechtstreekse betrokkenen het voorafgaande weekend beslist niet bedorven. De kaspositie van het bankwezen was ruim en bovendien bevindt zich in het buitenland een zodanig omvangrijke buffer, dat er heel wat moet gebeuren, willen de banken in liquiditeitsmoeilijkheden geraken. De afwikkeling van de transactie vond in twee etappes plaats. In de eerste plaats hebben de desbetreffende banken haar aandeel in het totaalbedrag aan de leider van de combinatie, De Twentsche Bank, overgemaakt. Blijkens de op 16 mei na kassluiting opgemaakte weekstaat van De Nederlandsche Bank, heeft België prompt over de opbrengst beschikt, hetgeen in de weekstaat zichtbaar is geworden in een daling van de deviezenreserve en met name van de post „Vorderingen en geldwaardig papier luidende in goud of buitenlandse geldsoorten”. Deze afnemings heeft minder bedragen dan het bedrag van het schatkistpapier, waaruit men de conclusie heeft getrokken, dat sommige ban-

Maak rente op uw belastingschulden!

U ontvangt van de fiscus voortdurend aanslagen voor vele belastingen. Verminder uw zorgen door de betaling in termijnen aan ons op te dragen uit een bij de N.H.M. aan te houden tegoed op spaarrekening. Stort op uw spaarrekening regelmatig de noodzakelijke bedragen voor uw belastingschulden. De N.H.M. vergoedt over het saldo

3¼ % rente tot f 30.000.-.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ

vacatures

VERKOOPKANTOOR VAN DER HEEM N.V. - DEN HAAG

ZOEKT EEN

EXPORT-MANAGER

Deze functionaris heeft, in direct contact met en namens de directie, tot taak aan de exportactiviteiten leiding te geven.

Deze functie vereist derhalve:

- een uitgesproken commerciële instelling van hoge stijl en met ver vooruitziende blik,
- ruim voldoende technische kennis en feeling,
- beheersing der moderne talen in woord en geschrift,
- een scherp inzicht in het karakter van internationale marktsituaties,
- persoonlijk overwicht en leidinggevende capaciteiten t.a.v. de overige medewerkers in deze groep,
- een representatieve persoonlijkheid met tact in sterk gevarieerde situaties,
- een ruime levens- en export-e.varing en -rijpheid.

Ingevolge de aard dezer functie zullen kandidaten derhalve aan hoge eisen moeten voldoen en zich bereid moeten verklaren zich desgewenst aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige inlichtingen, zo mogelijk met recente foto, te zenden aan de Chef Afdeling Personeelszaken, Postbus 1060, Den Haag.

ken om aan haar verplichtingen te voldoen, gebruik hebben gemaakt van in het buitenland uitstaande middelen. Na de storting bleef het tegoed der banken boven het verplichte tegoed. De markt bleef derhalve ruim. Op de kasgeldleningenmarkt is het de laatste tijd uiterst rustig. Lopen posten op, dan bestaan voor de vrijkomende gelden vaak twee mogelijkheden. Men kan proberen opnieuw een kasgeldlening te sluiten, doch de behoeften bij de gemeenten zijn afnemend, hetgeen zich uit in een geleidelijke daling van het totaal uitstaande bedrag aan kasgeldleningen. De banken echter zijn thans doorgaans bereid geld op termijndeposito's te nemen, waarbij de geboden rente gelijk, soms zelfs iets hoger ligt dan de rente van kasgeldleningen.

Kapitaalmarkt.

Van de verschillende onderdelen van de kapitaalmarkt is in de afgelopen week de effectenbeurs wel het meest op de voorgrond getreden. De grote politieke beweging in onze tijd oefent doorgaans weinig invloed op de koersvorming uit, doch het mislukken van de topconferentie schijnt toch velen met wantrouwen te hebben vervuld. Reeds in de avond van 18 mei ontwikkelde zich een grote verkoopdruk van Amerikaanse zijde, welke zich op de officiële beurs de daaropvolgende dag voortplante. Het gemiddelde indexcijfer van de internationale concernaandelen, die in eerste instantie reageren op de stemming in de Verenigde Staten, liep met 18 punten terug. Bij de overige groepen, waarin de Amerikanen aanmerkelijk minder zijn geïnteresseerd, was de reactie beperkter. Een en ander weerspiegelde zich in het teruglopen van de algemene index met 10 punten. Reeds vrijdag vond een herstel plaats, zodat men de koersontwikkeling in de verslagweek kan karakteriseren als incidenteel. De grondtoon is en blijft een lichte schommeling zonder duidelijke op- of neerwaartse tendenties. De berichten uit het bedrijfsleven zijn hier een stimulerende factor. Philips bijv. kon in het eerste kwartaal zijn omzet met 16 pCt. verhogen, waarbij de nettowinst, vergeleken met het overeenkomstige kwartaal van vorig jaar, met 40 pCt. omhoog sprong, hetgeen het koersherstel in de hand zal hebben gewerkt. Koninklijke deed het wat kalmer aan; het stijgingspercentage van de omzetten bedroeg in de eerste drie maanden voor de olie naar raming 5 pCt.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	13 mei 1960	20 mei 1960
Algemeen		372	364	362
Intern. concerns		547	542	540
Industrie		268	264	261
Scheepvaart		187	156	156
Banken		190	188	184
Cultures		154	139	137

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.		f. 179,20	f. 145,30	f. 139,—
Kon. Petroleum		809	833½	817
Unilever		835½	947	955½
Philips		514	461½	464½
A.K.U.		900	619½	623½
Kon. Ned. Hoogovens		270	266	261
Van Gelder Zn.		186½	138¾	135¾
H.A.L.		340	339	330¾
Amsterd. Bank		166	162½	162½
Ver. H.V.A. Mij-en				

New York.

Koersgemiddelde aandelen		8 jan. 1960	13 mei 1960	20 mei 1960
Dow Jones Industrials	679	616	625	

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	8 jan. 1960	13 mei 1960	20 mei 1960
3 pCt. Invest. Cert. ... 4 j.		3,73	3,77	3,77
4½ pCt. Ned. 1959 12½ j.		4,48	4,52	4,54
3½ pCt. Ned. 1955 I ... 17½ j.		4,31	4,35	4,32

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking. C. D. JONGMAN.

Het Rijkstuinbouwconsulentschap Amstelveen vraagt voor spoedige indiensttreding:

LANDBOUWKUNDIG INGENIEUR

die belast zal worden met werkzaamheden op het gebied van het economisch onderzoek en de economische bedrijfsvoorlichting o.a. in het kader van Streekverbeteringen. Studierichting tuinbouw strekt tot aanbeveling, maar is niet vereist. Rang en salariëring naar gelang van leeftijd en ervaring. Eigenhandig geschr. soll. onder no. 03858/7188 (in linker bovenhoek env. en brief) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

N.V. BELEGGING MAATSCHAPPIJ VOOR SOCIALE FONDSEN

gevestigd te Amsterdam

Onder verwijzing naar het Bericht d.d. 17 mei 1960 betreffende de op 24 mei a.s. aanvangende verhandeling ter beurse van Amsterdam van gewone aandelen, elk groot f 50.- nominaal (desgewenst in de vorm van verzamelaandeelbewijzen van 2, 5 en 20 aandelen) in bovengenoemde vennootschap, deelt ondergetekende mede dat op basis van de koersen van vrijdag 20 mei 1960 de afgifteprijs per aandeel van f 50.- nominaal f 140,91 zou hebben bedragen.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Amsterdam, 23 mei 1960.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

**Bull realiseert de
geleidelijke automatisering**

Bull

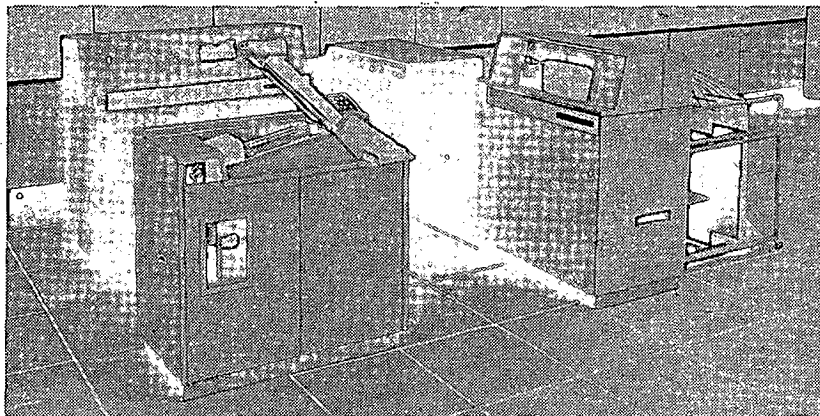
SERIE 3000

Nieuwe europese

conceptie maakt klein beginnen mogelijk!

Door van de hieronder afgebeelde basismachine de functies: lezen, programmeren, rekenen, afdrucken en ponsen aan te passen aan omvang en aard van de te mechaniseren werkzaamheden ontstaat geleidelijk een integraal informatieverwerkend systeem.

Door productie in Europa snel leverbaar en laag in prijs.

ADMINISTRATIE- EN STATISTIEKMACHINE MIJ., N.V.

VLIEGTUIJSTRAAT 26 AMSTERDAM-W TEL. 020-18 65 55

n+d

Bij de **TECHNISCHE HOGESCHOOL TE EINDHOVEN** kan worden geplaatst een

MEDEWERKER voor organisatie en taakanalyse

die zal worden belast met het analyseren van de binnen de diverse organen van de technische hogeschool te verrichten werkzaamheden op technisch en administratief gebied, alsmede met het beschrijven van deze werkzaamheden en het methodisch classificeren van functies.

Vereist: middelbare schoolopleiding en diploma H.T.S., eventueel gevolgd door een cursus bedrijfsorganisatie.

Gewenst: ervaring op organisatorisch gebied of in moderne produktiemethoden.

Ervaring als taakanalist strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het hoofd van de centrale personeelsdienst van de technische hogeschool, Insulindelaan 2 te Eindhoven, onder vermelding van no. V 451.

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Betaalkantoor voor coupons

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

EC. DRS., ECONOMISCH EN FISCAAL EXPERT,
zoekt in verband met promotie, werk voor enkele dagen per week, of halve dagen. Br. no. E-S.B. 8-2, postbus 42, Schiedam.

N.V. HOLLANDSCHE DRAAD- EN KABELFABRIEK te AMSTERDAM

vraagt

medewerker

voor de leider van haar administratie

Het ligt in de bedoeling, dat deze medewerker de chef van de boekhouding bij diens afwezigheid zal kunnen vervangen en hem t.z.t. zal kunnen opvolgen.

Vereisten:

- leeftijd ongeveer 35 à 40 jaar.
- lid van het N.I.v.A., dan wel in het bezit van het academisch accountantsdiploma.
- ruime ervaring op het gebied van moderne kostprijsadministratie in grote industriële ondernemingen.

Bekendheid met de toepassing van mechanische en elektronische administratieve hulpmiddelen is gewenst.

DRAKA
Amsterdam

Eigenhandig geschreven brieven met uitgebreid curriculum vitae te richten aan de afdeling Personeelzaken, postbus 1013, Amsterdam, onder vermelding van letter A.

CENTRAAL BEHEER

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

WET - RISICO

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f. 500.000,- per gebeurtenis
Bedrijfs-w.a.-verzekering.
Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en
andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie.
Verzekerd bedrag ruim 2 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag ruim 7 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen-
en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van
werknemers. Verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.
Belegd vermogen 280 miljoen gulden.

**Bos en Lommerplantsoen 1, Amsterdam-West
Telefoon 134971 - Postbus 8400**

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERZEKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGÉLO - HAARLEM

Wat kan de bank voor U doen?

Het antwoord op deze vraag krijgt U in onze nieuwe brochure

„Wat de Bank voor U kan doen”

Zend Uw aanvraag voor gratis toezending van dit boekje in aan:

De Twentsche Bank, Postbus 407, Amsterdam.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

Bij het

GIROKANTOOR DER GEMEENTE AMSTERDAM

is te vervullen de vacature van

ADJUNCT DIRECTEUR

De taak van deze functionaris bestaat uit:

- a. het organiseren van en de controle op de dagelijkse werkzaamheden;
- b. het medewerken aan nieuwe ontwikkelingen en toepassingen op het gebied der moderne kantoormachines en technieken;
- c. het vervangen bij afwezigheid van de Directeur.

De eisen welke aan deze functionaris worden gesteld zijn:

1. academische of daarmee gelijk te stellen opleiding (bedrijfseconomie, accountant);
2. grondige kennis van moderne vormen van administratie en organisatie, kennis van en/of belangstelling voor de meest moderne apparatuur en zijn toepassingen;
3. leeftijd: 35 tot 45 jaar.

Salaris nader overeen te komen.

Sollicitanten naar deze functie worden verzocht onder No. 72527 te schrijven aan de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92 te Amsterdam.